

LUNDS
UNIVERSITET

Det omöjliga hemmet

Om självständighetsdiskursen i politisk problematisering av
boende för personer med intellektuell funktionsnedsättning

Sebastian Hällund

Masteruppsats SOAM21

HT 2021

Abstract

Author: Sebastian Hällund

Title: The impossible home: On the discourse of independence in political problematization of residence for people with intellectual disability [Translated title]

Supervisor: Staffan Blomberg

Assessor: Torbjörn Hjort, Roberto Scaramuzzino

The scale and legal implementation make the Swedish deinstitutionalization process for people with intellectual disability (ID) a particular experience. The aim of this study was therefore to explore this experience by analysing the political problematization/s of institutional residence that were made in connection with the political decision to start the deinstitutionalization process. Utilizing the perspective of Carol Bacchi and a methodological adaptation of her Foucault-inspired analytical tool WPR, I regard problem representations as both contingent and productive in the sense that they are not inevitable but certainly have effects. By exploring how institutional residence was represented as a problem to be handled with by deinstitutionalization; the implied assumptions in this problem representation; and the effects of such a problematization, the theme of 'independence' unfolded as a momentous discourse in opposition to the problematized "institutional environment". The discourse of independence becomes an ableist construction that affects not only residential access for people with ID but also the very conception of what intellectual disability is. Socio-political action concerned primarily with developing independence in people with ID, as a core variable in deciding what good living conditions are, will form policies that people with ID will fail to meet in relation to ableist and capitalist demands.

Keywords: deinstitutionalization, intellectual disability, WPR, Bacchi, ableism

Innehållsförteckning

1. Introduktion	4
1.1 Syfte & frågeställningar	5
1.2 Bakgrund: avinstitutionalisering	5
2. Kunskapsläget	6
2.1 Den otvetydigt positiva utvecklingen	6
2.2 Exkludering genom inkludering	8
3. Metodologiska utgångspunkter	13
3.1 Metodologiska överväganden: att anpassa WPR	13
3.2 Tre metodologiska uppgifter	16
3.2.1 Hur framställs problemet?	16
3.2.2 Hur har denna problematisering blivit möjlig?	17
3.2.3 Vad är det som möjliggörs av denna problematisering?	18
3.3 Empiriska överväganden	19
3.3.1 Avgränsning	19
3.4 Metodologiska och etiska reflektioner	21
3.5 Analytiskt utförande	23
4. Den teoretiska ramen	25
4.1 I motstånd mot individualisering och medikalisering	25
4.2 Poststrukturalism och Foucault	26
4.2.1 Politik som socialt producerad form av kunskap	27
4.3 Funktionsnormativitet som teoretiskt tema	28
4.3.1 Kognitiv funktionsnormativitet	30
5. Analys	32
5.1 Hur framställs problemet?	32
5.1.1 Särslagstiftningens vara eller icke-vara	32
5.1.2 Problematiseringen av institutionens fysiska avskildhet och storlek	35
5.2 Hur har denna problematisering blivit möjlig?	36
5.2.1 Principerna och idealen	36
5.2.2 Socialpolitiska nedslag i problematiseringarnas 'förflutna'	39
5.2.3 Den psykologiska diskursen	43
5.2.4 Sammanfattande diskussion	45
5.3 Vad är det som möjliggörs av denna problematisering?	46

5.3.1 Det omöjliga hemmet	47
5.3.2 Konstruktionen av ”bostadslöshet” och dess materiella konsekvenser	50
5.3.3 Den individualiserade socialpolitiken	52
5.3.4 Sammanfattning	57
6. Avslutande diskussion	59
6.1 Den statiska förståelsen av självständighet	59
6.2 Tystnaderna	60
7. Referenser	63
7.1 Rättsfall	67

1. Introduktion

I Sverige bor ingen person med intellektuell funktionsnedsättning¹ längre på institution. I och med lagen (1997:724) om avveckling av specialsjukhus och vårdhem fick den svenska institutionsvården av personer med intellektuell funktionsnedsättning sitt definitiva avslut. De kvarvarande vårdhemmen skulle stänga inom tre år. Trots att en handfull vårdhem vid lagens tillträde inte planerade några särskilda åtgärder för avveckling (prop. 1996/1997:156, s. 56), kan Sverige ändå beskrivas ha anträt det nya millenniet som en av få institutionsfria platser i västvärlden. Denna fullskaliga och legalt implementerade avinstitutionalisering är sällsynt i en internationell jämförelse och utgör därmed en särskild socialpolitisk erfarenhet som jag vill undersöka i denna uppsats. Specifikt ligger mitt intresse i att synliggöra den diskursiva terräng som möjliggjorde institutionsavvecklingen genom att studera den politiska processens problematisering/ar av institutionsboende för personer med intellektuell funktionsnedsättning vid tiden för det initiala avvecklingsbeslutet. Grundläggande för uppsatsens syfte är i första hand att jag betraktar varken problematisering eller avvecklingsbeslut som nödvändigt givna. I andra hand utgår jag från att problematiseringarna i sig är produktiva utifrån att de möjliggör fenomen utöver själva avvecklingsbeslutet. Problematiseringen av institutionsboende antas möjliggöra hur boende för personer med intellektuell funktionsnedsättning överhuvudtaget kan 'pratas om' och förstås; vilka subjekspositioner som blir möjliga och åtråvärda att inneha; hur problematiseringarna inverkar på faktiska levnadsomständigheter; och vilka socialpolitiska insatser som möjliggörs. Min generella förhoppning med uppsatsen är att jag genom att studera den politiska processens problematisering/ar kan närma mig en förståelse av vilka 'sanningar' som produceras kring personer med intellektuell funktionsnedsättning i övergången från "patient till medborgare"².

¹ I texten använder jag begreppet 'personer med intellektuell funktionsnedsättning' som generell benämning på den kategori av människor som berörs av den avinstitutionaliseringspolitik som behandlas i uppsatsen. I och med att jag skriver in uppsatsen i en diskursteoretisk tradition betraktar jag varken denna eller någon annan benämning som 'korrekt'. Alla kategorier är diskursivt formerade. Diskursivt befinner jag mig själv dock till viss del själv i en socialpolitisk kontext av socialt arbete och kommer därför använda mig av Socialstyrelsens (2021a) termbank för benämning av kategorin. Under vissa tillfällen i uppsatsen använder jag mig av andra begrepp som är omtvistade eller betraktas som historiskt förlegade. Dessa begrepps diskursiva osäkerhet/inaktualitet synliggörs och markeras vid användning genom enkla citattecken.

² "Från patient till medborgare" är titeln på Regeringens proposition (prop. 1999/2000:79) med förslag om nationella mål och inriktning för handikappolitiken 2000-2010. Förutom användningen av själva titeln undersöks inte denna specifika proposition i den här uppsatsen.

1.1 Syfte & frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur institutionsboende för personer med intellektuell funktionsnedsättning framställdes som politiskt problem i Sverige i samband med den politiska process som resulterade i avvecklingen av institutionerna. Explicit vill jag synliggöra den diskursiva terräng som möjliggjorde det initiala avvecklingsbeslutet och undersöka vad som möjliggörs genom problematiseringen. Följande frågeställningar vägleder mig genom arbetet:

- Hur problematiseras institutionsboende i samband med det politiska avvecklingsbeslutet?
- Vilka är problematiseringens diskursiva premisser?
- Hur relaterar avvecklingsbeslutet till de diskursiva, subjektskapande, levda och socialpolitiska fenomen som möjliggörs genom problematiseringen?

1.2 Bakgrund: avinstitutionalisering

Innan jag kan fortsätta diskussionen kring uppsatsens metodologiska och teoretiska teman behöver jag bidra med en viss bakgrund till kontexten för uppsatsen: avinstitutionalisering som fenomen. Avinstitutionalisering kräver institutioner som utgångspunkt, utan existerande institutioner finns det inget som kan avinstitutionaliseras. Därmed har både institutionsboende och ofta påföljande avinstitutionalisering historiskt varit utpräglade anglosaxiska och europeiska ('västerländska') erfarenheter. Utanför den västerländska sfären har boende för personer med intellektuell funktionsnedsättning generellt hanterats inom familjen (Parmenter 2008). Som just västerländsk erfarenhet har avinstitutionalisering beskrivits som en process av gradvis förändring i boendeform från storskalighet och segregering till småskalighet och integrering (Mansell et al. 2010, s. 104; Wiesel & Bigby 2015, s. 179). I praktisk tillämpning har dock den här processen varit oerhört heterogen, med variation i omfattning och tempo (Tøssebro & Lundeby 2006, s. 115). Trots att så kallade samhällsintegrerade boendalternativ införts på många platser har total nationell institutionsavveckling hittills endast skett i ett fåtal länder, däribland Sverige (Tøssebro & Lundeby 2006, s. 115; Martínez-Leal et al. 2011, s. 859). Det är därför jag kan beskriva den politisk avvecklingsprocessen i Sverige som en 'särskild erfarenhet'.

2. Kunskapsläget

För denna uppsats väljer jag att beskriva kunskapsläget inom funktionshinderforskningen som tudelat. Denna tudelning ska tolkas utifrån en viss ontologisk schism inom den sociala funktionshinderforskningen, som till stor del handlar om hur begreppen 'funktionsnedsättning' och 'funktionshinder' ska förstås; dels i relation till varandra men också utifrån ett diskursivt förhållningssätt gällande hur fenomenen överhuvudtaget kan behandlas. För att synliggöra de olika angreppssättens förhållningssätt till teman som ligger nära uppsatsens syfte så väljer jag att sätta den forskning som ligger närmast uppsatsens teoretiska och metodologiska angreppssätt i relation till den forskning som här beskrivs som den 'traditionella fåran'. Att jag beskriver denna forskningsfåra som 'traditionell' ska inte tolkas som att jag menar att den är utdaterad eller irrelevant. Hade jag menat det så hade jag inte redogjort för den typen av forskning. Förutom att fungera som utgångspunkt för att synliggöra den ontologiska schismen inom den sociala funktionshinderforskningen, så ska redogörelsen av traditionell forskning också fungera som underlag för att mitt intresse av undersöka politisk problematisering av institutionsboende inte ska tolkas som ett försvar för den specifika boendeformen. Detta ställningstagande utvecklas mer under *metodologiska och etiska reflektioner* i metodavsnittet.

2.1 Den otvetydigt positiva utvecklingen

Mycket av den typ av forskning som refererades till i bakgrunden går ut på att jämföra institutionsboende med samhällsintegrerade alternativ utifrån olika parametrar. Jan Tøssebro och Helge Lundeby (2006) studerade till exempel attityder till samhällsintegrerat boende bland norska familjer till personer med intellektuell funktionsnedsättning. Studien jämförde attityder innan flytt från institution, kort efter flytt och tio år efter och konkluderade att attityderna förändrades i betydande positiv riktning efter genomförd flytt. Innan flytt uppvisade majoriteten av respondenterna negativa attityder till samhällsintegrerat boende i jämförelse med det totalt omvända efter flytt. Både direkt efter flytt och tio år senare uttryckte över 70 procent av respondenterna att de ansåg att deras familjemedlemmar hade det bättre i samhällsintegrerat boende än i institutionsboende. Trots visst missnöje med de samhällsintegrerade alternativen verkar de flesta familjer, enligt Tøssebro och Lundeby (2006, s. 118), inte vilja gå tillbaka till det tidigare institutionssystemet. I deras översiktsstudie samlade Mary McCarron et al. (2019)

tillgänglig kvantitativ och kvalitativ forskning som undersökt sambandet mellan flytt från institution till samhällsintegrerat boende och livskvalitet. De kom fram till att det finns indikationer över hela det metodologiska fältet på att livskvaliteten ökar med flytt från institution till samhällsintegrerat boende. McCarron et al. (2019, s. 16) framför dock att verktygen för att mäta livskvalitet skiftar mellan studierna och att en gemensam definition därmed saknas. Rafael Martínez-Leal et al. (2011) undersökte i ett gemensamt europeiskt projekt relationen mellan grad av avinstitutionalisering och hälsoindikatorer. Personer med intellektuell funktionsnedsättning som bor i familjehem eller eget boende, oavsett fas av avinstitutionalisering, har sämre tillgång till hälsofrämjande insatser som vaccinationer och cancerscreening än personer boendes i renodlat institutionella miljöer. I länder som bedöms vara i en tidig fas av avinstitutionalisering uppvisas dock en signifikant högre risk för sjukdomar som hjärtinfarkt, kronisk bronkit och benskörhet hos personer med intellektuell funktionsnedsättning (Martínez-Leal et al. 2011, s. 868f).

Utifrån bland annat ovanstående forskning kan vi sluta oss till att samhällsintegrerat boende är förknippat med en rad olika parametrar som bedöms som positiva. Denna typ av forskning är däremot inte intresserad av att diskutera användningen av parametrarna i sig. Genom att betrakta vilka parametrar som används som beskrivning för en 'positiv utveckling' skulle vi även kunna få information om vad som bedöms vara eftersträvansvärda kvaliteter i personer med intellektuell funktionsnedsättnings liv. En enkel sökning på ett av de instrument för att mäta livskvalitet som använts i de studier McCarron et al. (2019) samlat kan visa på detta påstående. Quality Of Life-Questionnaire (QOL-Q) är ett mycket använt verktyg för att undersöka livskvalitet hos personer med intellektuell funktionsnedsättning (se t.ex. Stancliffe 1999; Caballo et al. 2005; Albuquerque 2012; Tait et al. 2020). QOL-Q är ett frågeformulär med 40 frågor uppdelade i fyra domäner: tillfredsställelse, kompetens/produktivitet, 'empowerment'/självständighet och social tillhörighet/samhällsintegration. Livskvalitet berör alltså dessa fyra domäner, vilket i sig berättar vad som är eftersträvansvärda kvaliteter för personer med intellektuell funktionsnedsättning: att vara kompetent och produktiv, att vara självständig och att vara integrerad. Att som i detta exempel diskutera själva parametrarna i ett mätverktyg, eller i den politiska problematiseringen av institutionsboende, kräver alltså ett annat forskningsfokus än vad som uppvisas i redovisad 'traditionell' forskning.

2.2 Exkludering genom inkludering

I relation till de senaste decenniernas funktionshinderpolitik som riktats gentemot personer med intellektuell funktionsnedsättning är det ett antal forskningsbidrag som är av intresse för den här uppsatsen. Denna forskning kan på många vis sättas i relation och motsats till de mer 'traditionellt' färgade studierna som beskrevs under föregående rubrik. Det är forskningsbidrag som tar fasta på dikotomin in/exkludering och som kan användas för att förstå den diskursiva produktionen av kategorin intellektuell funktionsnedsättning.

I sin avhandling tar Niklas Altermark (2016, s. 19) sig an just detta tema och frågar bland annat hur personer med intellektuell funktionsnedsättning konstrueras och styrs som medborgarsubjekt i samtida funktionshinderspolitik. Det är frågeställningar som ställs gentemot vad han menar är den utbredda uppfattningen av funktionshinderhistorien som vårt "mörka förflutna" (Altermark 2016, s. 26; 2017, s. 1321). En av de viktigaste poängerna hos Altermark är tanken om att inkludering av personer med intellektuell funktionsnedsättning genom medborgarskapet endast blir en upprepning av exkludering. Detta påstående bygger på att samtida medborgarskapsideal innehåller samma ontologi om människan som tidigare exkluderingar av gruppen: den upplysningsfilosofiskt grundade idén om att rationalitet, förnuft och förstånd är de bärande ontologiska egenskaperna i definitionen av mänskligheten. Denna exkludering *genom inkludering* är ett av de framträdande drag han ser i den politiska samtid som han benämner "den post-institutionella eran" (Altermark 2016, s. 108f). Just användningen av "post" indikerar för Altermark en teoretisk influens från den postkoloniala teoribildningen. Utan att likställa det koloniala subjektet med det funktionshindrade menar Altermark (2017, s. 1324ff) att på liknande sätt som koloniala strukturer lever kvar i det postkoloniala, karakteriseras även den post-institutionella eran av kvarlevande institutionella strukturer. I motsats till institutionaliseringspolitikens repressiva praktiker sker styrning i den post-institutionella eran genom produktiva teknologier med syftet att skapa "ordentliga medborgare" (Altermark 2017, s. 1326).

Denna post-institutionella exkludering genom inkludering av personer med intellektuell funktionsnedsättning skulle även kunna omfatta det politiska fokuset på 'community living'/ samhällsintegrerat boende. Genom att undersöka hur begreppet 'community' förstås och använts i den amerikanska avinstitutionaliseringsprocessen vill Liat Ben-Moshe (2011, s. 243) blottlägga vad olika diskursiva förståelser av begreppet för med sig för konsekvenser för

gruppen som kategoriseras som intellektuellt funktionshindrade. Den starkaste diskursen är enligt Ben-Moshe (2011, s. 244ff) förståelsen av 'community' som negation till 'institutionen': community är allt det som institutionen inte är. Hon menar att denna förståelse är relativt statisk, oavsett om avsändaren är föräldragrupper, aktivister, professionella eller forskare och oavsett om inställningen till avinstitutionalisering är positiv eller negativ (ibid.). Förutom den starka diskursen kring community som negation till institutionerna så finns även "maskerade" eller "undertryckta" diskurser (Ben-Moshe 2011, s. 249). Både aktivister och socialforskare har bland annat definierat community i termer av en gemenskapskänsla som kan baseras på vilken typ av social relation som helst (ibid.). Det finns även uttryck för att användningen av community idag maskerar det motsatta: ju mer människor är beroende av 'community services', desto mer är det ett uttryck för isolering. Det är med andra ord inte samhällsintegrerade insatser som skapar community eller gemenskap. Snarare skapas gemenskap i samhället i forum som föreningslivet, restauranger och grannskapsfester; forum som personer med intellektuell funktionsnedsättning ofta från start är exkluderade från (Ben-Moshe 2011, s. 251f).

För Chris Drinkwater (2005, s. 229ff) kopplas samhällsintegrerat boende för personer med intellektuell funktionsnedsättning ihop med Foucaults förståelse av makt och styrning. Det post-institutionella upplyftandet av samhällsintegrerat boende bör inte förstås som en humanitär reform eller som ett led i en frigörelseprocess. Istället kan samhällsintegrerat boende förstås som en "renare" form av makt eftersom den inte är beroende av institutionsboendets segregering och begränsningar. Samhällsintegrerat boende i sig fungerar som en strategi i enlighet med den post-institutionella maktens anspråk på att producera 'goda medborgare'. Enligt Drinkwater (2005, s. 232ff) leds projektet om samhällsintegrerat boende av de normativa inslagen i 'normaliseringsprincipen'; det som tar fasta på att skapa sociala roller och beteenden hos personer med intellektuell funktionsnedsättning som värderas av omgivningen. Dessa inslag i normaliseringsprincipen utvecklades av Wolf Wolfensberger i USA, som menade att Bengt Nirjes ursprungliga normaliseringsprincip i allt för stor utsträckning var upptagen med 'normalisering' i form av reformerade förhållanden på institutionerna och inte var tillräckligt tydlig med behovet av samhällsintegrerat boende (Wolfensberger 1972, s. 27; Mann & van Kraayenoord 2011, s. 204). Syfte med samhällsintegrerat boende specifikt, men också människobehandlande praktik i allmänhet, är enligt Wolfensberger

att utnyttja medel som är så kulturellt normativa som möjligt för att etablera eller upprätthålla beteenden som är så kulturellt normativa som möjligt (Wolfensberger 1971, s. 28) [egen översättning].

För Drinkwater (2005, s. 232ff) blir denna strävan efter 'det normativa' symtomatiskt för den diskursiva produktionen av personer med intellektuell funktionsnedsättning i den post-institutionella eran. Att ha en intellektuell funktionsnedsättning och framförallt om man kategoriserats ha ett "utmanande beteende" blir enligt denna logik det samma som 'att ha svårigheter med att iscensätta värderade beteenden' (ibid.), vilket då blir ett misslyckande i relation till att skapa den 'goda medborgaren'.

Att utvecklingen av samhällsintegrerat boende leds av de normativa inslagen i normaliseringsprincipen kan jämföras med Dimitris Michailakis och Wendelin Reichs (2009) systemteoretiska uppgörelse med den integrerade skolan som vägen till inkludering av elever med intellektuell funktionsnedsättning. Michailakis och Reich (2009, s. 29f) menar att inkludering inte ska betraktas som en metafor för 'att vara tillsammans med icke-funktionshindrade människor.' Inkludering ska inte heller förstås utifrån en moraliskt driven förståelsehorisont. Inkludering är därmed inte essentiellt 'gott' och bör inte att likställas med ambitioner om att utbildningssystemet ska minimera utsortering och selektion bland elever. Snarare menar de att inkludering bör förstås utifrån medverkan, antingen som sändare eller mottagare, i sociala systems kommunikation (Michailakis & Reich 2009, s. 34). Beroende på vilken social ordning vi analyserar utifrån sker in/exkludering av elever med intellektuell funktionsnedsättning på olika sätt. Utifrån en samhällelig nivå är alla, oberoende av kategoriseringar, inkluderade i utbildningssystemet som just 'elever'. Samtidigt är elever med intellektuell funktionsnedsättning exkluderade utifrån utbildningssystemets funktion av att utvärdera elevers prestation genom betygssättning, vilket förstås av Michailakis och Reich (ibid.) som en av utbildningssystemets huvudsakliga kommunikationer. Betygsättningen har i sin tur konsekvenser utanför skolan då betyg används som medel för inkludering i andra sociala system. Att då inte ingå i betygssättningen som 'kommunikation' leder nästan ovillkorligen till exkludering från exempelvis arbetsmarknaden, vilket i sin tur bland annat inverkar på materiella livsvillkor. Likaså innebär integrering av elever med intellektuell funktionsnedsättning i samma skolbyggnader som elever utanför denna kategorisering inte att den organisatoriska differentieringen mellan elevkategorierna löses upp. Även om elever kategoriserade med intellektuell

funktionsnedsättning går i samma klass som elever kategoriserade som 'normala' sker en organisatorisk uppdelning utifrån exempelvis vilka krav som kan ställas på eleverna, som i praktiken likställer 'den inkluderade' eleven med intellektuell funktionsnedsättning med eleven i särskola eller särskoleklass (Michailakis & Reich 2009, s. 37f). På en interaktionsnivå, i exempelvis ett klassrum, menar Michailakis och Reich (2009, s. 38) fortsättningsvis att frågan om inkludering för elever med intellektuell funktionsnedsättning inte är självklar genom fysisk integrering och lektionsdeltagande. Inte heller är det beroende av huruvida det existerar negativa attityder bland övriga klassdeltagare. Som i alla sociala system är inkludering i interaktionssystem beroende av inkludering i systemets kommunikation. Inkludering som deltagare i interaktionssystem kräver därmed enligt Michailakis och Reich (ibid.) att: 1) personen är medverkande och adresserbar; 2) att personen har formell och moralisk rätt i andras ögon att ta rollen som talare och bidra kommunikativt; och 3) att personens kommunikativa bidrag har inverkan på interaktionen, i betydelsen att det möts med respons. Författarna menar att ett system som det svenska, där enskilda individer med diagnosen intellektuell funktionsnedsättning deltar i samma lektioner som andra elever men inte medverkar i samma lektionsinnehåll, eller samma betygskommunikation som övriga elever, inte bidrar till att eleven är meningsfullt adresserbar, att den kan bidra kommunikativt, och att detta bidrag möts av respons (Michailakis & Reich 2009, s. 39f).

Temat av den post-institutionella erans tidigare nämnda 'exkludering genom inkludering' går igen i Michailakis och Reichs resonemang. En viss typ av inkludering av personer med intellektuell funktionsnedsättning i skolsystemet, utifrån vissa sociala ordningar, innebär samtidigt exkludering utifrån systemens funktion. Med Altermarks (2016) ord skulle denna 'exkludering genom inkludering' i skolsystemet kunna bero på att inkluderingen inom systemet är grundat på samma upplysningsfilosofiskt upphöjda idéer om rationalitet, förnuft och förstånd som tidigare institutionella exkluderingar grundades på. Utifrån Michailakis och Reichs perspektiv skulle detta istället beskrivas som att inkludering är uppbyggt på 'adresserbarhet', 'omgivningens syn på den enskildes moraliska rätt att ta rollen som talare' och att 'mötas av respons'. Hos Wolfensberger (1972) skulle det kunna sammanfattas som att normalisering (inkludering) uppnås genom att inneha socialt värderade roller.

Utifrån min ansats skulle Michailakis och Reichs beskrivning av 'systemet' visserligen kunna passa rätt bra som beskrivning av vissa egenskaper i den post-institutionella eran, och

det är även så jag använder det. Detta är dock inte det fokus som Michailakis och Reich utifrån sin systemteoretiska utgångspunkt har. De uppvisar en renodlad realistisk syn på intellektuell funktionsnedsättning som fenomen, där en tydlig åtskillnad görs mellan funktionshinder och funktionsnedsättning. Nedsatt intellektuell förmåga är en realitet enligt dem "som alltid kommer vara observerbar, inte endast för andra psykiska system (individer), utan också för sociala system som skolor och kommersiell verksamhet" (Michailakis & Reich 2009, s. 42) [egen översättning]. Relaterat till denna utsaga ska således forskningen som sin viktigaste fråga utröna "vilken pragmatisk mix av inkludering och selektiv exkludering som är mest lämpad att maximera både individers lycka och utbildningssystemets funktionalitet" (ibid.). Detta är en ontologisk uppfattning som bryter mot den här uppsatsens perspektiv. Jag uppfattar inte 'intellektuell funktionsnedsättning' som något definitivt essentialistiskt utanför dess diskursiva formering. Därtill har jag ingen automatisk lojalitet gentemot 'funktionaliteten' i utbildningssystemet, eller för den delen vilket socialt system som helst.

3. Metodologiska utgångspunkter

Som nämndes i introduktionen är min förhoppning med den här studien att identifierade politiska 'problematiseringar' av institutionsboende i Sverige vid tiden för avvecklingsbeslutet kan berätta något om nutida 'sanningar' om personer med intellektuell funktionsnedsättning. Utgångspunkten för detta metodologiska kapitel är att ta fasta på hur jag ska finna dessa 'problematiseringar' och metodologiskt placerar det mig nära Carol Bacchi (2009; 2016) och hennes analysverktyg 'What's the problem represented to be?' (WPR). I relation till mina metodologiska överväganden, som i sin tur relaterar till den teoretiska ramen kring 'sanningar' som behandlas i nästa kapitel, diskuterar jag även hur jag förhåller mig till empiri och etik. Avslutningsvis redogör jag för det praktiska tillvägagångssättet vid analysarbetet.

3.1 Metodologiska överväganden: att anpassa WPR

Utgångspunkten i WPR är att undersöka de problemrepresentationer som existerar i policyförslag. Istället för att betrakta policyförslag som 'svar' på redan givna problem så bör policy betraktas som skapare av 'politiska problem'. Bacchi (2009, s. xi) är noga med att poängtera att detta perspektiv inte förnekar existensen av besvärande tillstånd. Många fenomen är besvärande för människor men enbart vissa blir föremål för politikens problematisering. Först genom politikens problematisering skapas fenomen som politiska problem. I och med att politiska problematiseringar fixeras i exempelvis lagar, som i sin tur ramar in vilka åtgärder som är möjliga, utgör de en viktig aspekt i hur politisk styrning sker och har därför en särställning bland alla de möjliga sociala problemkonstruktioner av ett fenomen som är möjligt (Bacchi 2009, s. 33). Trots den särställning som Bacchi menar att politikens problematisering har, är det också centralt i hennes poststrukturalistiska förståelse att fenomen *kan* problematiseras på andra sätt (Bacchi 2009, s. 10f). Detta påstående; att de mest allmänt vedertagna problematiseringarna inte är nödvändigt givna, utan ingår som en av många möjliga problematiseringar, brukar betecknas som *kontingens* (Bacchi & Goodwin 2016, s. 4ff; Ekholm & Vesterberg 2020, s. 161f). Problematiseringar bör även förstås som *produktiva*, i meningen att de ramar in det möjliga. De möjliggör hur ett fenomen kan förstås och talas om, vilka sociala positioner som människor som berörs av problematiseringen kan ha samt vilka materiella möjligheter som uppstår i och med representationen av fenomenet som ett 'särskilt problem' (Bacchi

2009, s. 15ff; Ekholm & Vesterberg 2020, s. 161ff). I enlighet med den kontingenta verkligheten av problematiseringar så är utgångspunkten för den här studien således att avvecklingsbeslutet inte var nödvändigt givet. Särskilda villkor som möjliggjorde den specifika problematiseringen av institutionsboende som ledde till avvecklingsbeslutet bör kunna finnas. I relation till att problematiseringar är produktiva så bör problematiseringen av institutionsboende möjliggjort fenomen utöver den praktiska avvecklingen.

WPR som analysverktyg består av sex sammanhängande frågor som ställs till ett eller flera politiska dokument för att belysa problematiseringars kontingens och produktivitet (Bacchi 2009, s. 1f). Analysverktyget är dock inte konstruerat som en checklista där varje fråga måste ställas till de politiska dokument som analyseras. Att frågorna är sammanhängande innebär att vissa frågor är mer intressanta utifrån vilket syfte studien har. I detta sammanhang kan därför en upprepning av mitt syfte vara nödvändig. Syftet med denna studie är att undersöka hur institutionsboende för personer med intellektuell funktionsnedsättning framställdes som politiskt problem i Sverige i samband med den politiska process som resulterade i avvecklingen av institutionerna. Explicit vill jag synliggöra den diskursiva terräng som möjliggjorde det initiala avvecklingsbeslutet och undersöka vad som möjliggörs genom problematiseringen. Fokuset är alltså på *hur* institutionsboende problematiserades i den politiska *processen*, att jag vill synliggöra en *diskursiv terräng* som jag menar *möjliggjorde* avvecklingsbeslutet samt undersöka *vad som möjliggjorts* genom problematiseringen. Formuleringen av detta syfte är starkt influerat av den modell för analys av diskurs/er som David Ekholm och Viktor Vesterberg (2020) tagit fram som lämplig metod för analys av socialpolitik och konstruktionen av sociala problem. Hur jag närmast mig den politiska processen som empiriskt material behandlar jag under nästa rubrik. Först vill jag ta fasta på relationen mellan Ekholm och Vesterbergs analysverktyg och WPR och vilka överväganden jag gjort i den metodologiska tillämpningen.

Ekholm och Vesterberg är influerade av just Bacchi men deras verktyg tar enligt mig endast fasta på innehållet i tre av sex frågor i WPR. Den första frågan i WPR; "what's the problem represented to be?", formuleras i Ekholm och Vesterbergs svenska adaptation som: "hur framställs problemet?". Fråga nummer två i WPR är: "what presuppositions or assumptions underlie the representation of the 'problem'?". För Ekholm och Vesterberg utformas frågan som: "hur har denna problematisering blivit möjlig?". Denna formulering menar jag språkligt

är inspirerad av fråga nummer tre i WPR: "how has this representation of the 'problem' come about?". Ekholm och Vesterberg tar dock inte fasta på den genealogiska ansatsen som Bacchi menar vägleder just hennes tredje frågeställning, utan stannar vid innehållet i Bacchis fråga nummer två. Fråga nummer fem i WPR; "what effects³ are produced by this representation of the problem?", får sin form hos Ekholm och Vesterberg i termer av: "vad är det som möjliggörs av denna problematisering?". De perspektiv som explicit inte inkluderas från WPR i Ekholm och Vesterbergs analysverktyg är förutom den genealogiska ansatsen i fråga nummer tre också Bacchis mer kritiskt influerade frågeställningar samt hennes speciella förhållningssätt till reflexivitet. De kritiska frågeställningarna gäller dels att Bacchi (2009, s. 12ff) uttrycker att analysen också bör göras på de så kallade "tystnaderna" i identifierade problematiseringar: vad lämnas oproblematiskt? Det gäller även det som Bacchi (2009, s. 19) uttrycker som en vilja att undersöka hur och var identifierade problematiseringar reproduceras, sprids och försvaras samt hur problematiseringen skulle kunna ifrågasättas, avbrytas och bli ersatt.

Min metodologiska utgångspunkt i detta arbete är företrädesvis vägledad av Ekholm och Vesterbergs adaptation av Bacchis WPR-verktyg. I likhet med Ekholm och Vesterberg exkluderar jag i analysen de uttryckligen 'kritiska' frågeställningarna hos Bacchi, framförallt frågan om var och hur reproduktionen av identifierade problematiseringar sker. I enlighet med uppsatsens syfte av att undersöka politiska problematiseringar i samband med avvecklingsbeslutet så är frågan om kulturell reproduktion inte aktuell. Frågan om att identifiera 'tystnader' i problematiseringarna sker inte heller uttryckligen i analysen, men uppmärksammas som ett avstamp för kritik på ett naturligt sätt i diskussionsavsnittet. Jag inkluderar däremot vissa genealogiska ansatser från Bacchis verktyg i min analys. De Foucault-inspirerade genealogiska perspektiven i Bacchis (2009, s. 10ff) verktyg strävar efter att i relation till genealogi som släktforskning undersöka problemrepresentationers "härkomst". Syftet med genealogi i detta sammanhang är inte att försöka porträttera en rak utvecklingslinje, utan snarare att försöka utforska härkomsten till problematiseringen av institutionsboende i samband med

³ Bacchi (2009, s. 15; s. 69f) använder sig av begreppet 'effekter' för att beskriva det som möjliggörs genom problematiseringar. Hon är noga med att begreppet inte ska förstås i kausala termer, som 'resultat' eller 'verkan'. I min uppsats försöker jag undvika begreppet för att inte skapa onödig förvirring. Jag beskriver det helst som att 'fenomen möjliggörs'. Ibland använder jag 'konsekvens' som ersättning för 'effekt', vilket jag hoppas ger begreppet den mer 'lösa' eller 'flytande' betydelse som Bacchi lägger in i 'effects'. När begreppet ändå används i uppsatsen så är det antingen i mer vardaglig betydelse, som 'följd', eller i samband med citat eller liknande från Bacchi eller Ekholm & Vesterberg, som alla tre använder sig av begreppet i dess 'lösa' betydelse.

avvecklingsbeslutet (ibid.). Genom att undersöka förhållanden i tidigare politiska problematiseringar av institutionsboende kan bitar av problematiseringarnas ”släktförhållanden” synliggöras.

Frågan om reflexivitet är viktig för Bacchi (2009, s. 19) då hon poängterar att forskaren inte kan ställa sig utanför det diskursiva sammanhang som studeras. Framförallt gäller detta huruvida påståendet om problematiseringars produktivitet tas på allvar. Om utgångspunkten är att problematiseringar är produktiva i möjliggörandet av fenomen är forskaren själv, åtminstone till viss del, påverkad av den undersökta problematiseringens diskursiva, subjektskapande och materiella konsekvenser. I förhållande till WPR menar Bacchi (ibid.) därmed att alla de utredande frågor som man som forskare ställt kring en specifik problematisering därefter bör ställas kring de egna problematiseringarna av fenomenet. Praktiken beskrivs som ’självproblematisering’ och ska ses som en viss uppgörelse med generella uttalanden om behovet av reflexivitet i forskning. Genom att sätta de egna förslagen under samma lupp som de problematiseringar som studerats kräver WPR ett praktiskt förhållande till reflexivitet (Bacchi & Goodwin 2016, s. 24). En iakttagelse som jag gör utifrån Bacchis upplyftande av ’självproblematisering’ som praktisk reflexivitet är dock att hon själv inte praktiskt utför denna uppgift i någon vidare utsträckning i endera av hennes metodologiska böcker (2009; 2016). Vad denna iakttagelse gör för mina egna val angående behovet av praktiskt reflexivitet behandlar jag närmare under rubriken *metodologiska och etiska reflektioner*.

3.2 Tre metodologiska uppgifter

Här nedan listar jag hur Ekholm och Vesterbergs tre frågor utformas som metodologiska uppgifter i relation till syftet för uppsatsen.

3.2.1 Hur framställs problemet?

I relation till syftet för min studie har jag redan genomfört en initial identifikation av problemrepresentationen: avveckling som lösning implicerar institutionsboende som ’problemet’. Som vägledande för mitt arbete ställer jag upp tre frågeställningar i relation till syftet, där den första behandlar just den vidare undersökningen av problematiseringen av institutionsboende: *hur* problematiserades institutionsboende inför avvecklingsbeslutet? Denna uppgift hänger samman med att Bacchi (2009, s. 21) menar att problemrepresentationer är inbäddade i varandra och att politiska problematiseringar av fenomen i sig ofta innehåller begrepp eller

tankemönster som i sig behöver analyseras utifrån ett perspektiv av problematisering. I relation till frågeställningen blir det därför viktigt att undersöka inbäddade problemrepresentationer i framställningen av institutionsboende som problemet.

3.2.2 Hur har denna problematisering blivit möjlig?

Om utgångspunkten är problemrepresentationers kontingens blir den fortsatta undersökningen fokuserad på att finna premisserna till de specifika problematiseringarna av institutionsboende. Vilka antaganden ligger till grund för identifierade problematiseringar av institutionsboende? Den andra vägledande frågeställningen i relation till mitt syfte behandlar just problematiseringars kontingens: *vilka är problematiseringens diskursiva premisser?* Genom att uppmärksamma nyckelkoncept, kategoriseringar och dikotomier i den politiska kommunikationen kring problematiseringen av institutionsboenden kan dessa underliggande antaganden bli synliga för mig. För Bacchi (2009, s. 8) bör koncept förstås som abstrakta i meningen att de kan fyllas med diverse olika meningar beroende på sammanhang. Genom att uppmärksamma vilka koncept som används och återupprepas (*nyckelkoncept*) i politisk problematisering och undersöka vilken mening och innebörd som tillskrivs dem kan därmed en viss diskursiv förståelse synliggöras. I vår strävan att beskriva använder vi oss ofta av verktyg som simplificerar verklighetens komplexitet. Vi upprätthåller gärna verkligheten genom att göra *kategoriseringar* av människor i grupper och skapa distinktioner där vi reducerar relationer till motsatspar eller en "är/icke är-relation": *dikotomier*. Bacchi (2009, s. 7) exemplifierar med kategorierna 'unga', 'hemlösa', 'medborgare', och dikotomierna natur/kultur, offentligt/privat eller ansvarig/oansvarig. Dikotomier implicerar ofta förutom en förenkling även en hierarki mellan dikotomierna. Genom att uppmärksamma var och hur nyckelkoncept, kategoriseringar och dikotomier uppstår i de politiska problematiseringarna av institutionsboende kan jag, med Ekholm och Vesterbergs ord (2020, s. 167): "[...] säga något om hur denna diskurs och de beskrivningar av problem och åtgärder som den bygger på har blivit möjlig". Detta tillvägagångssätt säger antagligen *något* om inramningen av fenomenet institutionsboende, men om målet är att undersöka hur problematiseringen av institutionsboende möjliggjorts så menar jag att den typ av genealogiska ansats som Bacchi beskriver även behöver finnas med i analysen. För att ge en något bredare bild kring hur problematiseringarna möjliggjorts undersöker jag även 'nuets' (här förstått som problematiseringarna av institutionsboende vid tiden för avvecklingsbeslutet) politiska 'förflutna' (äldre socialpolitiska regleringars problematiseringar).

3.2.3 Vad är det som möjliggörs av denna problematisering?

Att problematiseringen av institutionsboende var produktiv kan intuitivt exemplifieras med den praktiska institutionsavvecklingen som socialpolitisk effekt. Målet med frågan är dock att ta problematiseringens produktivitet 'djupare' och inte utgå från, som tidigare nämnts, att avveckling var nödvändigt i relation till problematiseringen av institutionsboende. Den tredje och sista vägledande frågeställningen i relation till mitt syfte behandlar identifierade problematiseringars konsekvenser: *hur relaterar avvecklingsbeslutet till de diskursiva, subjektskapande, levda och socialpolitiska fenomen som möjliggörs genom problematiseringen?* Fokuset på att utreda problematiseringens diskursiva och subjektskapande konsekvenser är de samma hos Ekholm och Vesterberg (2020, s. 168) som hos Bacchi (2009, s. 16). Problematiseringen av institutionsboende bör därmed ha varit diskursivt produktiv i termer av vad som kan tänkas och uttryckas om explicit fenomenet institutionsboende men också det närliggande generella fenomenet 'boende för personer med intellektuell funktionsnedsättning', och i förlängningen möjligtvis även i relation till fenomenet 'en tillvaro i samhället för personer med intellektuell funktionsnedsättning'. Problematiseringen av institutionsboende bör även ha haft subjektskapande konsekvenser för målgruppen i meningen att olika sätt att uppföra sig (subjektpositioner) blir möjliga och önskvärda för målgruppen genom problematiseringen (Ekholm & Vesterberg 2020, s. 169; Bacchi 2009, s. 16f). Bacchi (ibid.) menar även att de subjektskapande konsekvenserna innefattar hur problematiseringar åtskiljer grupper av personer, sätter dem i motsättning till varandra och avkräver vissa ansvar för 'problemet'. Bacchis intresse av att studera "levda effekter" byts i Ekholm och Vesterbergs socialpolitiska fokus däremot ut mot "socialpolitiska effekter". För Bacchi (2009, s. 17f) är levda effekter den materiella inverkan som en problematisering för med sig för personerna inblandade i problematiseringen. Ekholm och Vesterbergs (2020, s. 162f; s. 169f) fokus på socialpolitiska effekter förflyttar fokus från generella materiella effekter till de insatser och interventioner som produceras socialpolitiskt i relation till de diskursiva och subjektskapande effekterna. I relation till mitt syfte väljer jag att ta fasta på både levda och socialpolitiska konsekvenser. Hur kan avvecklingsbeslutet som diskursivt inramad socialpolitik förstås ha levda konsekvenser för målgruppen? Hur förhåller sig avvecklingsbeslutet till den socialpolitiska hanteringen av problematiseringens diskursiva och subjektskapande konsekvenser? Även i denna del tar jag inspiration från de genealogiska ansatserna i Bacchis analysverktyg. Genom att undersöka

härkomsten till dagens funktionshinderspolitik i problematiseringarna vid tiden för avvecklingsbeslutet vill jag utreda deras ”släktförhållande”.

3.3 Empiriska överväganden

För att närma mig denna uppgift praktiskt krävs att lämpligt empiriskt material väljs ut. Samtidigt som detta är en realitet för uppsatsens slutförande beskriver Mats Börjesson och Eva Palmblad (2007, s. 16) hur det diskursanalytiska förhållningssättet till empiri, av teoretisk nödvändighet, måste förstås som skilt från andra metoder. Det är de teoretiska temana som står som grund för analysen, inte metoden för datainsamling. Bacchi (2009, s. 20) menar att själva urvalsprocessen av empiri i sig är en del av det analytiska arbetet. Vilket material ska väljas för att synliggöra problematiseringen och varför just detta material? Till skillnad från Börjesson och Palmblad (2007, s. 16f) och i enlighet med Bacchi (2009, s. 33) så menar jag att visst material är mer värdefullt i studiens sammanhang. Jag gör en distinktion mellan olika materials anspråk på verklighetsbeskrivning; inte för att det ena är mer ’sant’ än det andra, utan för att vissa problematiseringar fixeras på ett sätt som påverkar materiella förutsättningar. Den empiri där politikens problematiseringar blir synliga är därför i det här sammanhanget av vikt eftersom de blir fixerade i lag och på det sättet ramar in exempelvis vilka socialpolitiska insatser som är möjliga. Frågan jag har att ställa mig i relation till mitt syfte är således vilket politiskt producerat material i samband med avvecklingsbeslutet som är rimligt att inkludera i denna specifika ”politiska process”.

3.3.1 Avgränsning

Den politiska processen gällande avvecklingen av institutionsboende i Sverige sker under en period av tolv år, från år 1985 till år 1997. I lagrummet kring lagen (1985:568) om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m. fl. (omsorgslagen) bestäms att landstingen i samband med övrig planering av lagens nya insatser också ska planera för avveckling av institutionsboende (9 § omsorgslagen; 3 § införelagen 1985:569). Det sker dock inga tidsbestämmelser för avvecklingen i samband med detta laginförande men däremot förbjuds nyintagning av barn på institutioner (införelagen 5 §). I införelagen (1993:388) till lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) så förbjuds generell nyintagning av vuxna på institutioner och huvudmännen avkrävs inkomma med avvecklingsplaner för kvarvarande institutioner (6 §; 7 § 2 st.). Vård utan samtycke, relaterad enbart till

intellektuell funktionsnedsättning, skulle dock kvarstå under en utvärderingstid och personer kunde därför i särskilda fall fortsatt skrivas in på institutioner (prop. 1992/93:159, s. 193f). Behovet av att ta bort tvångsbestämmelserna relaterat enbart till intellektuell funktionsnedsättning samt att vissa institutioner aldrig inkom med någon avvecklingsplan ledde slutligen till att ett tidsbestämt datum för slutgiltig avveckling bestämdes i och med att lagen (1997:724) om avveckling av specialsjukhus och vårdhem stiftades (prop. 1996/97:156, s. 12f).

Trots senare bestämmelsers mer definitiva karaktär i relation till avvecklingen, så tar min undersökning sin utgångspunkt i det politiskt producerade materialet i relation till instiftandet av omsorgslagen. Det är i och med detta lagrum som den politiska avvecklingsprocessen sätts igång, och samma problematisering av institutionsboende syns i senare bestämmelser som i den politiska kommunikationen kring omsorgslagens inledande avvecklingsbeslut.

Den empiriska utgångspunkten

På uppdrag av regeringen tillsatte socialdepartementets chef Gerhard Larsson år 1977 en kommitté med uppdrag att bland annat utreda frågorna om framtida lagstiftning gällande omsorger för 'psykiskt utvecklingsstörda' och "om och hur utvecklingsstördas trygghet kan upprätthållas och förstärkas om man minskar antalet särbestämmelser" (SOU 1981:26, s. 527). I direktivet till utredningen belyses det särskilt att 'handikappade' ska kunna delta i all verksamhet *som andra* och att *integrering och normalisering* ska vara vägledande grundsatser. Dessa grundsatser innebär i direktivet att man aldrig kan "bortse från att särregler på handikappområdet markerar handikappade som en särgrupp" och att det därför är "angeläget att motverka tillkomsten av sådana särregler och minska omfattningen av dem som finns" (SOU 1981:26, s. 528). I departementspromemorian som bifogas direktivet (SOU 1981:26, s. 531f) framförs att uppdrag bör ges en särskild utredning att pröva "vilka särskilda lagbestämmelser som krävs för att i fortsättningen trygga psykiskt utvecklingsstördas rätt till en adekvat samhällsservice". Forskning inom området bör beaktas och utredningen uppmanas "ta fasta på och understödja den utveckling som sker mot ökad integrering och normalisering" och beakta "den pågående övergången från stora institutioner till mindre enheter".

Det tillsatta utredningsarbetet tog sig namnet *omsorgskommittén* och producerade betänkandet *Omsorger om vissa handikappade* år 1981 (SOU 1981:26). Trots att kommitténs

grundtankar fick stort stöd av remissinstanserna så fick deras lagförslag ”ett reserverat mottagande” enligt beredande stadsråd Sten Andersson (prop. 1984/85:176, s. 15). Förslaget i sin helhet upplevdes som ”oklar till sin omfattning och innebörd” (ibid.) och Andersson skapade därför en till arbetsgrupp för att utifrån kommittéförslaget och remissinstansernas kritik utforma ett nytt lagförslag. Denna arbetsgrupp kallades *omsorgsberedningen* och utformade ett förslag som enligt Andersson (ibid.) ”kännetecknas av att det balanserar olika intressen [väl]” och utgör grund för föredragande lagförslag i propositionen. Lagen (1985:568) om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m. fl. (omsorgslagen) trädde i kraft 1 juli 1986. Bestämmelserna om påbörjad planering för avveckling av vårdhem och specialsjukhus samt förbudet mot nyintagning av barn i vårdhem etablerades i en särskild införandelag: lag (1985:569) om införande av lagen (1985:568) om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m. fl.

Företrädesvis används utredningsarbetet (SOU 1981:26) och propositionen (prop. 1984/85:176) som empirisk utgångspunkt i denna uppsats. I linje med uppsatsens teoretiska förhållningssätt är denna empiri dock inte att betrakta som en avgränsad mängd ”data” som ska berätta något om just den specifika ”verklighet” som empirin behandlar. Samtidigt så utgår jag, i enlighet med Bacchi (2009), från att problematiseringar i politiskt producerat material är diskursivt särskilda. De ’fixeras’; framför allt när problematiseringen ligger till grund för legal implementering och på det viset avgör det socialpolitiska utrymmet för åtgärder. Därmed är problematiseringarna i utredningsarbete och proposition en lämplig utgångspunkt utifrån dess resultat av legal implementering. För att nå den bredare diskursiva terräng som möjliggjorde avvecklingsbeslutet inkluderas dock även annat politisk producerat material i analysen: promemoria, direktiv, riksdagsdebatt samt utredningsarbete kring äldre lagstiftning. I relation till de fenomen som möjliggjordes av problematiseringen av institutionsboende behandlas även senare utredningsarbete kring lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS).

3.4 Metodologiska och etiska reflektioner

Problematismen som undersöks i denna uppsats är representationen av institutionsboende som ’problem’ i samband med beslutet att avveckla institutionerna. Med detta sagt vill jag förtydliga att jag inte är intresserad av att försvara institutionerna som boendeplats. Det finns

överväldigande konsensus kring att personer med intellektuell funktionsnedsättning som bor på institution, utifrån olika parametrar, har sämre levnadsvillkor än personer som bor i samhällsintegrerat boende (Mccarron et al. 2019; Mansell et al. 2010). I linje med Niklas Altermark (2016, s. 22) är jag dock övertygad om att dagens politik kring intellektuell funktionsnedsättning innehåller komponenter av makt, styrning och begränsningar i lika stor utsträckning, men möjligtvis i annan form, som institutionaliseringens politik. Mitt antagande är att dagens politik kring intellektuell funktionsnedsättning till viss del finner resonans i problematiseringen av institutionsboende i samband med avvecklingsbeslutet och därför är själva problematiseringen av intresse.

I diskursteoretiskt drivna studier är det svårt att skriva ett rent metodavsnitt eftersom de teoretiska utgångspunkterna avgör hur uppsatsens empiriska element metodologiskt kan behandlas (Ekholm & Vesterberg 2020, s. 161). Metod och teori är starkt sammankopplade, både teoretiskt och metodologiskt. Frågan är då hur vi i en sådan kontext kan diskutera kriterier för kvalitet? Positivistiska kvalitetskriterier som validitet, reliabilitet, generaliserbarhet och objektivitet är inte särskilt användbara och har ibland i generell kvalitativ forskning istället översatts till kriterier som trovärdighet och reflexivitet (Morse 2018, s. 769ff). Det går inte att komma runt att när väl ett diskursteoretiskt förhållningssätt etablerats hos den som undersöker något så är det svårt att inte själv börja fundera på hur val av uppsatsämne, design och empirisk insamling är diskursivt formerat. Kanske är det frågeställningar av detta slag som indikerar både reflexivitet och trovärdighet? Ingen forskningsdesign är ”neutral eller oskyldig”, som Mats Börjesson och Eva Palmblad (2007, s. 18) skriver, och ambitionen måste därför vara att med någon form av uppriktighet granska den egna utgångspunkten.

Jag har redan uttryckt att jag inte är villig att se på dagens funktionshinderpolitik enbart i termer av ’utveckling’ eller ’framsteg’. Detta härstammar antagligen från min yrkeserfarenhet inom funktionshinderområdet och specifikt inom verksamheter riktade till kategorin ’personer med intellektuell funktionsnedsättning och autism’. Framförallt har en frågeställning utkristalliserats nu i efterhand som jag tror följt mig genom arbete i särskola, boendeenheter och nu senast daglig verksamhet: vad i de här ’normaliserade’ verksamheterna är meningsfullt, och för vem? I sökandet efter klagoranden kring dessa frågor fastnade jag vid påbörjandet av masterstudier för ’avinstitutionalisering’ som begrepp och beslöt mig för att använda det temat som empiriskt underlag för examinationsuppgifter, papers och seminariediskussion.

Samtidigt som det absolut kan finnas en poäng med att redogöra för exempelvis förförståelsen av området får inte frågorna kring trovärdighet och reflexivitet stanna vid enbart 'redogörelsen'; perspektiven måste istället lysa igenom hela texten. Vissa har hävdat att detta bör vara kvalitativ forsknings inställning till kvalitet; vi ska inte beblanda oss med generella kvalitetskriterier utan istället generera kvalitet genom själva arbetet (jfr. Tracy 2010). Det är i och för sig kanske lättare sagt än gjort. Gällande reflexivitet föreslår Bacchi att forskare som använder sig av WPR för att undersöka problematiseringar bör använda samma analysverktyg gentemot de egna problematiseringarna av undersökt fenomen. Jag ser en viss risk för överdrivet navelskåderi med denna 'praktiska reflexivitet'. En full självreflexiv WPR-analys bör vara lika omfattande som den faktiska undersökning man vill genomföra, vilket då borde föranleda någon form av separat självbiografisk uppgörelse, vilket jag inte är intresserad av. I kontexten för denna uppsats kräver det också att jag 'vet' och kan formulera hur den egna problematiseringen av 'institutionsboende' som fenomen ser ut, vilket jag inte är säker på att jag kan göra. Åtminstone kan jag sluta mig till att det i min problematisering ingår ett visst kritiskt ingångsvärde kring dagens funktionshinderpolitiska insatser för personer med intellektuell funktionsnedsättning. Detta ingångsvärde använder jag till viss del som katalysator i undersökningen av politisk problematisering av institutionsboende i samband med avvecklingsbeslutet.

3.5 Analytiskt utförande

I och med att mitt empiriska material både är smalt och brett på samma gång, har det analytiska utförandet sett lite olika ut beroende på material. Förarbetena till omsorgslagen (SOU 1981:26; prop. 1984/85:176) kan betecknas som mitt huvudmaterial. Tillsammans utgör det materialet cirka 800 sidor. Detta material har lästs i sin helhet. I det övriga materialet (t.ex. utredningsarbetet kring äldre lagstiftning) har utvalda delar kopplade till institution och/eller bostad lästs i sin helhet. Det samma gäller utredningsmaterialet kring LSS. Propositionen till LSS (prop. 1992/93:159, ca. 350 sidor) har jag dock läst i sin helhet i tidigare studier vilket gjort mig bekant med det materialet på ett annat sätt jämfört med det äldre utredningsmaterialet. Inledningsvis har det analytiska arbetet följt den traditionella kvalitativa gången: sortera och reducera (jfr. Rennstam & Wästerfors 2015). I omsorgslagens förarbeten letade jag specifikt efter innehåll kring ett antal givna markörer: 'vårdhem', 'gruppboende/bostad',

'avinstitutionalisering/avveckling'. Praktiskt använde jag mig av databehandlingsprogrammet NVivo för att skapa överblick. Markörerna sorterades sedan in i teman, som också syns i det slutliga skrivna materialet: exempelvis 'principer' och 'ideal'. Därefter blev den analytiska processen mer "rörig". Med detta menar jag att jag i samband med inläsning av tidigare forskning och teoretisk litteratur återgick till både redan analyserat material och nytt material för att leta efter ytterligare specifika markörer, exempelvis 'medborgare' och 'självständighet'. I detta analysarbete fann jag även nya analytiska spår, som till exempel den ganska gömda diskussionen i det äldre utredningsmaterialet gällande beskrivningen av det 'ofria anstaltslivet'. I allt detta "röriga" arbete var de inbyggda sökfunktionerna i digitala dokument ovärderliga rent praktiskt. För att, i enlighet med mitt syfte, synliggöra den 'diskursiva terrängen' betraktades de funna markörerna utifrån en ambition om att finna kategoriseringar, distinktioner och dikotomier. I detta ingick att betrakta det "osynliga" i materialet; det som inte skrivits ut men som impliceras i användningen av särskilda begrepp och uttryck. Slutligen relaterades det analytiska materialet specifikt till mina metodologiska frågor och skrevs ut i text. Anledningen till att jag beskriver det som ett 'specifikt relaterande' är att jag givetvis under hela processen drivits av frågorna kring hur institutionsboende problematiserades och vilka dess underliggande antaganden och potentiella konsekvenser var. I perioder har jag dock lagt dessa frågor åt sidan för att fokusera mer entydigt på sorteringen och reduceringen av materialet, något som skulle kunna karakteriseras som någon typ av analytisk parantessättning (se Rennstam & Wästerfors 2015, s. 69ff).

4. Den teoretiska ramen

Om metodkapitlet behandlade hur jag praktiskt ska nå problematiseringarna av institutionsboende kommer detta avsnitt istället att utgå ifrån min förhoppning om att dessa problematiseringar ska säga något om nutida 'sanningar' kring personer med intellektuell funktionsnedsättning. Detta kapitel inleds med en kort redogörelse för den teoretiska schismen inom den socialt orienterade funktionshinderforskningen, som på svenska ofta benämns med den engelska beteckningen *disability studies*. Detta leder i sin tur leder in mig på grunderna för det poststrukturalistiska och diskursteoretiska förhållningssättet. Slutligen redogörs för de specifika funktionshinderteoretiska teman som används i analysen.

4.1 I motstånd mot individualisering och medikalisering

Disability studies brukar beskrivas som tvärvetenskapligt, vilket innebär att forskningsfåran bland annat inrymmer olika teoretiska förhållningssätt till funktionsnedsättning och funktionshinder som fenomen. Gemensamt är dock ett motstånd mot individualiserande definitioner av funktionsnedsättning/hinder. Funktionsnedsättning/hinder ska inte förstås som ett essentiellt och patologiskt tillstånd. Både i moralistiska system (kyrkan) och i medikaliserade system (sjukvården) har förståelsen av funktionsnedsättning/hinder begränsats till denna individualiserade syn, där funktionsnedsättning/hinder ofta konceptualiserats som en 'personlig tragedi'. Funktionsnedsättning/hinder blir något en individ *har* och som också kan behandlas genom individuellt inriktade interventioner. Med ursprung i den politiska funktionshinderrörelsen förflyttar disability studies istället fokus till 'samhället': sociala, kulturella, historiska, ekonomiska och politiska faktorer skapar funktionsnedsättning/hinder. Funktionsnedsättning/hinder ska betraktas som ett socialt och inte ett individuellt fenomen och fokuset i forskningen ligger på de faktorer som förhindrar, exkluderar eller förtrycker människor som kategoriseras som 'funktionshindrade' (Goodley 2017, s 5ff).

Den uppmärksamme kanske märkte hur jag i förra stycket i relation till 'funktion' skrev in 'nedsättning' och 'hinder' som en delad term: funktionsnedsättning/hinder. Detta gjorde jag därför att just frågan om 'verkligheten' av båda dessa begrepp på många sätt är det som utgjort en stor del av skillnaden mellan de två huvudströmningarna inom disability studies: den *sociala modellen* som pionjär och den *kulturella modellen* som efterföljande kritiker. Fokuset

för den sociala modellen, med ursprung i den brittiska marxistiskt influerade funktionshinder-rörelsen, är att i motstånd mot individualisering och medikalisering lämna funktionsnedsättning 'därhän'. Istället ska funktionshinderforskningen fokusera specifikt på de exkluderande 'barriärer' och förtryckande strukturer i samtida kapitalistiska samhälle som 'funktionshindrar' personer med funktionsnedsättning (Oliver 2013; Goodley 2017, s. 11f). Denna exkludering av funktionsnedsättning som forskningsfokus har i sin tur kritiserats, dels ur ett feministiskt perspektiv och dels från den nordamerikanska, queer- och postkolonialt influerade, kulturella modellens håll. Vissa feministiska författare har tagit utgångspunkt i sina egna funktionsnedsatta kroppar och menar att dessa för med sig effekter som smärta, oförmåga och trötthet, vilket i sig skapar funktionshinder bortom samhällets exkluderande barriärer (Goodley 2017, s. 34f). Från den kulturella modellens håll menar man att den sociala modellens specifika exkludering av funktionsnedsättning som forskningsfokus riskerar att återinföra den individualistiska och medikaliserade synen som den sociala modellen säger sig motarbeta. Istället bör det förstås som att det inte existerar några täta skott mellan funktionsnedsättning och funktionshinder: båda är kulturella produkter som inte kan förstås utan att sättas i relation och motsats till 'funktion' som kulturell produkt (Goodley 2017, s. 35f).

Tvärvetenskapligheten i disability studies kan även synliggöras genom det faktum att den utvärderingsbaserade funktionshinderforskningen, som redogjordes för i inledningen av uppsatsen, på många sätt också kan beskrivas ingå i den övergripande matrisen som disability studies är. En forskare som Jan Tøssebro har exempelvis profilerat sig som förespråkare för den 'miljörelativa vändningen', också i motsats till det individ-medikaliserade förhållnings-sättet. Denna miljörelativa syn på funktionsnedsättning/hinder, har även blivit normerande i exempelvis den så kallade 'biopsykosociala modellen' i världshälsoorganisationens kliniska verktyg för internationell klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa (ICF). Funktionshinder förstås här som en kontextuell relation mellan en individs kapacitet och den omgivande miljöns funktionskrav, med politiskt fokus på att förändra omgivningen så att fler variationer av mänsklighet får "plats" (Tøssebro 2004, s. 3f; Goodley 2017, s. 16f).

4.2 Poststrukturalism och Foucault

Att, som i inledningen av detta avsnitt, skriva sanningar inom citationstecken, som 'sanningar', indikerar en skepsis gentemot existensen av Sanningen med stort S. Det är en utgångspunkt som i denna uppsats placerar mig nära en poststrukturalistisk hållning, i meningen att

det vetenskapliga syftet är att försöka dekonstruera och kritisera den kunskap som är given: den diskursiva produktionen av sanning. Utan att vara en enskild teoretisk bildning innebär ett poststrukturalistiskt förhållningssätt generellt ett ifrågasättande av upplysningsfilosofiska antaganden om mänsklighetens historia som karakteriserad av framåtskridande, frigörelse och förnuft (Bacchi & Goodwin 2016, s. 4). Goodley (2017, s. 138ff) beskriver hur detta poststrukturalistiska förhållningssätt till viss del bemötts med kritik inom vissa delar av funktionshinderforskningen, främst utifrån ett antagande om att ett poststrukturalistiskt förhållningssätt skulle negligera existensen av funktionsnedsättning. Goodley själv menar att kritiken är grundad i ett missförstånd: ett poststrukturalistiskt diskursivt förhållningssätt negligerar inte verkligheten av funktionsnedsättning. Funktionsnedsättning är ett högst verkligt fenomen men det poststrukturalistiska förhållningssättet innebär ett ifrågasättande av huruvida funktionsnedsättning existerar som *biologiskt* faktum utanför den sociala, kulturella och materiella världen (ibid.).

4.2.1 Politik som socialt producerad form av kunskap

I relation till att undersöka politisk problematisering av institutionsboende linjer jag mig med en förståelse av politik som diskurs. Diskurs förstås i det här sammanhanget som *socialt producerade former av kunskap(er) som begränsar (och möjliggör) vad som är möjligt att tänka, skriva och tala om ett givet fenomen* (Bacchi & Goodwin 2016, s. 35). Analys av diskurs, eller politisk problematisering i detta fall, tar utgångspunkt i villkoren för den politiska problematiseringen som socialt producerad form av kunskap och vad som möjliggörs genom denna produktion (Ekholm & Vesterberg 2020, s. 158). Det är en utgångspunkt som är inspirerad av Michel Foucaults förståelse av diskurs/er. Foucault (1972, s. 49) beskriver diskurser som praktiker; praktiker som formerar de objekt som diskursen berör, och som inte går att reducera till grupper av tecken. Han menar att diskurser visserligen består av tecken, men att diskurser gör mer än enbart betecknar fenomen. En analys ska försöka visa och beskriva diskursernas produktivitet som praktik (ibid.). Precis som Goodley menar att kritiken mot poststrukturalistisk funktionshinderforskning är grundat i ett missförstånd kring förhållningssättets ontologiska premisser, menar Bacchi, tillsammans med Jennifer Bonham, att kritiken som ibland lyfts gentemot att Foucault skulle vara en 'språklig determinist' som negligerar den materiella verkligheten, är grundat i en sammanblandning av Foucaults förståelse av diskurs med lingvistiska definitioner (Bacchi & Bonham 2014, s. 174ff). Om diskurs definieras enbart

lingvistiskt, som *text* ('grupper av tecken'), så är det lätt att Foucaults (1972, s. 68; s. 162) diskussion om relationen mellan det 'diskursiva' och det 'icke-diskursiva' missförstås. Enligt Bacchi och Bonham (2014 s. 188) ska det 'icke-diskursiva' inte förstås som ett "erkännande" av en materiell verklighet utanför och i motsats till 'texten'. Det icke-diskursiva är helt enkelt det som inte benämns som kunskap/er i det specifika sammanhanget. Diskurser ska istället förstås som praktiker av kunskapsformering. Genom att dessa praktiker begränsar och möjliggör det möjliga, och inte enbart betecknar fenomen, menar Bacchi och Bonham (2014, s. 189f) att det ontologiska glappet mellan språkliga och materiella konstruktioner överbryggas. Om diskurs inte förstås som text, utan som kunskap/er, bör diskursiv praktik således inte syfta på textuell/språklig praktik (att 'tala' eller 'skriva') utan på praktiker av kunskapsformering: praktiker av kunskapsformering som sker genom både texter och platser (ibid.).

Ibland tycks den inomvetenskapliga diskussionen fastna i ontologisk-filosofiska debatter som de ovan. För den här uppsatsens syfte så sätter jag däremot till viss del den ontologiska frågan inom parantes. Utgångspunkten är att det mesta, om än kanske inte allt, är diskursivt formerat. Detta säger dock endast att det just är *formerat*, inte nödvändigtvis grundat. Utifrån det politiska fokuset i denna uppsats är utgångspunkten dock att relationen mellan politik och diskurs varken bör analyseras tolkande (hermeneutiskt), som en spegling av meningsuttryck, eller utifrån kausalitet, där politik bestämmer kunskapsformeringen. Om vi följer Foucaults (1972, s. 162ff) förståelse bör denna relation snarare analyseras på den nivån där meningsuttryck och kausalitet överhuvudtaget kan uppfattas och bestämmas, alltså den diskursiva nivån. Den diskursiva analysen vill se hur, och i vilken form, politiken deltar i diskursens framträdande, införande och funktion; utan att beblanda sig med vare sig kausalitet eller hermeneutisk mening. En analys av diskurs handlar om att beskrivna en viss typ av kunskapsformering inom en viss historisk, ekonomisk, institutionell och social kontext (ibid.).

4.3 Funktionsnormativitet som teoretiskt tema

Dan Goodley (2014) tar den kulturella modellens premisser om att funktionsnedsättning/hinder inte kan förstås utan att sättas i relation till 'funktion' som utgångspunkt för sin orientering inom disability studies genom att skriva ut begreppet som en dikotomi eller binär: dis/ability studies. Dis/ability studies inbegriper således den binära förståelsen av både 'dis/ability' och 'dis/ableism'. Innan jag diskuterar innebörden av denna binära förståelse för den här uppsats-

en behövs ett visst klagörande kring terminologi. Flera av de begrepp som används här har ingen självklar motsvarighet på svenska och därför kommer jag blanda de engelska termerna med svenska språkliga konstruktioner.

Den enkla svenska översättningen av 'disability' kan förstås som 'funktionshinder', men precis som med 'funktionshinder' kan 'disability' också referera generellt till både disability/funktionshinder och impairment/funktionsnedsättning, till exempel i begreppet disability studies/funktionshinderforskning. Distinktionen mellan hinder och nedsättning blir endast nödvändig om det finns teoretisk anledning till att göra skillnad mellan det kroppsliga och det sociala. Denna distinktion mellan det kroppsliga och det sociala är däremot inte användbar ur ett poststrukturellt/diskursteoretiskt perspektiv. Ur detta perspektiv förstår jag epistemologiskt inget som 'utanför' eller 'innan' den diskursiva produktionen. Därmed representerar inte funktionsnedsättning mer än funktionshinder något som inte är diskursivt producerat.

Utanför kontexten i denna studie översätts 'ability' ofta som 'förmåga' (Nationalencyklopedin 2021). I relation till de svenska begreppen funktionsnedsättning/hinder är ability översatt som 'funktion'. Förenklat kan 'disableism' förstås som de diskriminerande och exkluderande praktiker som personer med funktionsnedsättning erfar i samhället (Goodley 2014, s. xiv; 2017, s. 9), vilket skulle kunna översättas i det svenska begreppet 'funkofobi'. Funkofobi brukar definieras som "fördomar mot eller särbehandling av personer med funktionsnedsättning" (SAOL 2015, SO 2021). Begreppet relaterar till den mer välkända användningen av begreppet 'homofobi' för att beskriva diskriminering gentemot personer med en icke heterosexuell sexuell läggning. För att fortsätta liknelsen med homofoba praktiker kan 'ableism' således förstås i relation till det queerteoretiska begreppet heteronormativitet. Kanske skulle ableism därför kunna översättas som 'funktionsnormativitet' och beskrivas i enlighet med Goodleys (2014, s. 22) försök att definiera ableism: en uppsättning uppfattningar, processer och praktiker som upphöjer normativ funktion. Samtidigt som funktionsnormativitet (ableism) inbegriper upplyftandet av förmågor/funktioner, som till exempel kognition (ibid.), menar Fiona Kumari Campbell (2009, s. 14) att 'funktionsnedsättning' alltid är närvarande (trots skenbar frånvaro) i funktionsnormativa utsagor, kring exempelvis 'normalisering' och 'det resonliga'. På liknande sätt kan det funktionsnormativa nås genom att betrakta utsagor kring funktionsnedsättning (Campbell 2009, s 5; Goodley 2014, s. 22).

'Dis/ability' i uppdelad form ska alltså betraktas ur den poststrukturellistiska förståelsen

av binärer/dikotomier. Funktionsnedsättning/hinder är vad det är i relation och som negation till det som räknas som 'funktion', och vice versa. Funktionshinderforskning bör därför studera dikotomin i sin helhet, vilket också innefattar den hegemoniska funktionsnormativiteten som drabbar oss alla som "distinkt idé och ideal om mänsklighet" (Goodley 2014, s. 26) [egen översättning]. Goodley (2014, s. 26ff) argumenterar för att den hegemoniska funktionsnormativiteten i nutida samhälle är starkt förknippat med *nyliberalism* som "diskursivt register". Förutom att privatisera ekonomin och framhäva marknadskrafterna innebär nyliberalism, som diskursivt register, också att funktionsnormativiteten privatiseras. Den nyliberala funktionsnormativiteten kräver en aktiv individualisering, bland annat bestående av ett ökad fokus på självhjälp och ett ideal om flexibel arbetsberedskap.

4.3.1 Kognitiv funktionsnormativitet

Ett av de tydligaste karakteristikan i nyliberal funktionsnormativitet är enligt Goodley (2014, s. 30) att den "psykologiserar" den ideala medborgarens "produktivitet". Den ideala medborgaren innehar vissa kognitiva förmågor, eller åtminstone potential för dem, som "favoriseras" av nyliberal kapitalism. Enligt Nirmala Erevelles (2011, s. 164ff) så 'favoriserar' kapitalism inte enbart vissa förmågor; 'förmåga' i sig blir en egendom, i betydelsen något som både har värde men också ger rättigheter. På liknande sätt som rikedom kan fås genom handel med materiell egendom kan ekonomisk och social status nås genom "handel" med förmåga. Erevelles (ibid.) beskriver att det för de flesta av oss förutsätts inkludering i arbetskraften för att få ta del av medborgarskapets rättigheter. Inkludering i arbetskraften kräver 'förmåga', vilket således är den egendom var och en av oss säljer i arbetet. För många med intellektuell funktionsnedsättning saknas arbetsförmåga i enlighet med kapitalistisk logik och därför menar Erevelles (2011, s. 170) att fullt medborgarskap endast kan ske när arbete inte längre är varufierat och materiell trygghet inte längre är beroende av människors marknadsvärde.

För Licia Carlson (2001, s. 140f) upprätthålls den kognitiva funktionsnormativiteten genom bland annat att intellektuell funktionsnedsättning essentialiseras. Kognitiv funktionsnormativitet gör intellektuell funktionsnedsättning dels till ett *homogent* fenomen: variationen inom kategorin och heterogeniteten bland professionella definitioner bortses från. Därtill görs det till ett *stabil* fenomen, där kopplingen mellan definitioner av intellektuell funktionsnedsättning och deras diskursiva formering ignoreras. Enligt Carlson (2001, s. 141) syns denna kognitiva funktionsnormativitet till exempel i vissa djurrättsfilosofiska argument, där personer

med intellektuell funktionsnedsättning tas som utgångspunkt för diskussion om moralisk status bland ickemänskliga djur. Carlson själv beskriver inte vilka kognitiva förmågor som favoriseras i funktionsnormativiteten, men enligt Goodley (2014, s. 31) göder kognitiv funktionsnormativitet bland annat 'självständighet' och 'ansvarstagande' som kompetenser. Kompetenser som Goodley (2014, s. 32) menar utgör den enda vägen till inkludering i relation till nyliberal funktionsnormativitet. I uppsatsens nästföljande analysdel kan således 'förmåga till självständighet' beskrivas som det både kognitivt och nyliberalt funktionsnormativa tema som används för att förstå problematiseringen av institutionsboende för personer med intellektuell funktionsnedsättning.

5. Analys

Analysavsnittet är strukturerat utifrån de tre frågeställningar som jag använder som metodologiskt verktyg:

5.1 Hur framställs problemet?

5.2 Hur har denna problematisering blivit möjlig?

5.3. Vad är det som möjliggörs av denna problematisering?

Med detta sagt så vill jag varna för att detta inte ska förstås som en strikt struktur. Mina tre forskningsfrågor följer inte fullt ut det metodologiska verktygets tre frågeställningar. Istället flyter det metodologiska verktyget ständigt ihop och behandlar ibland samma forskningsfråga trots olika metodologiska rubriker. Istället kan analysavsnittet till viss del läsas som att jag gräver mig, inte djupare, men kanske bredare, in i problematiseringarnas underliggande antaganden. Med detta menar jag att jag, när jag behandlar både äldre och nutida lagstiftning i relation till omsorgslagen, inte försöker finna anledningar till problematiseringarnas antaganden utan istället beskriva dem som ett visst sammanhållet tankemönster.

5.1 Hur framställs problemet?

Vägledande för alla politiska problematiseringar av institutionsboende vid tiden för avvecklingsbeslutet är grundsatserna om *normalisering* och *integrering*. Trots begreppens centrala placering i problematiseringarna används de oftast endast som referenspunkter, utan att definieras närmare. Uppgiften blir att med hjälp av denna inledande fråga undersöka hur normalisering och integrering förstås, 'pratas om' och fungerar som ram för problematiseringarna av institutionsboende.

5.1.1 Särslagstiftningens vara eller icke-vara

Gemensamt för normalisering och integrering som grundsatser är att de vid avvecklingsbeslutet diskuteras utifrån en funktionshinderpolitisk konflikt kring huruvida det är önskvärt och nödvändigt med särskilda legala åtgärder för personer med intellektuell funktionsnedsättning, samt huruvida särskilda åtgärder automatiskt utgör särslagstiftning eller inte. I diskussionen kring stiftandet av omsorgslagen synliggörs en paradox av att lagen i sig bryter mot

den principiella ambitionen i förd politik. Under riksdagsdebatten när lagen röstas igenom uttrycker Nils Carlhamre från Moderaterna det så här:

Det råder i dag en stor enighet i Sverige om att vi skall undvika särlagstiftning för handikappade. Det råder enighet om principen. Vi vet att vi gång på gång gör avsteg från den principen och fattar beslut inte bara i lagstiftningsärenden utan också beträffande handikappolitiken i övrigt som måste betecknas som särbeslut (Riksdagens protokoll 1984/85:162 5§, anförande 1).

Konflikten som framträder är först och främst internpolitiskt motsägelsefull: principiellt är alla eniga, men i praktiken röstar samma ledamöter ändå för införande av åtgärder som kan anses bryta mot den principiella inriktningen. Socialminister Sten Andersson från Socialdemokraterna som beredde regeringens proposition betonar att han ställer sig på den 'generalistiska' sidan i den funktionshinderpolitiska konflikten (Riksdagens protokoll 1984/85:162 5§, anförande 11), men förordar ändå särskilda lagbestämmelser för belyst grupp. I socialdepartementets promemoria år 1977, när behovet av utredning om ny omsorgslag diskuteras beskrivs decenniet sedan lagen (1967:940) angående omsorger om vissa psykiskt efterblivna (gamla omsorgslagen) instiftades som innehållandes ett tydligt skifte. Omsorgsformerna under 70-talet beskrivs "alltmer inriktats på integration och normalisering i såväl undervisning som boende" och att denna förändring inte hade kunnat förutses vid tillkomsten av den gamla lagen (SOU 1981:26, s. 531). I promemorian (ibid.) diskuteras att även om den gamla omsorgslagen var nytänkande vid tillblivelsen så "bygger den ändå på uppfattningen att de psykiskt utvecklingsstörda utgör en särgrupp i samhället, som måste beredas ett speciellt lagfäst skydd i form av särskilda omsorger". Kopplingen mellan legal särskildhet och att gruppen markeras som särpräglad tas fasta på och görs problematisk även i kommittédirektivet:

Man kan aldrig bortse från att särregler på handikappområdet markerar handikappade som en särgrupp i samhället. Därför anser jag det angeläget att motverka tillkomsten av sådana särregler och minska omfattningen av dem som finns" (Dir 1977:89; SOU 1981:26, s. 527f).

Den 'gamla ideologin' problematiseras alltså utifrån vad man skulle kunna kalla en 'trippel särprägel': personer med intellektuell funktionsnedsättning är en *särgrupp* i behov av *speciellt lagfäst skydd* innehållandes *särskilda omsorger*. Gruppen är särpräglad, lagen är särpräglad

och omsorgerna är särpräglade. I det senare utredningsarbetet förs en principiell diskussion kring skillnaden mellan 'särslagstiftning', vilket enligt omsorgskommittén till viss del kan exemplifieras med den gamla omsorgslagen, och 'pluslagstiftning', vilket då är det som karakteriserar deras lagförslag (SOU 1981:26, s. 89). Till skillnad från särslagstiftning, som reglerar alla rättigheter för en särskild grupp, ska omsorgskommitténs lagförslag förstås som plusinsatser i syfte att garantera målgruppens behov av stöd men samtidigt poängtera det 'allmännas' ansvar för alla medborgare (ibid.). Omsorgskommittén verkar således mena att det väsentliga inte är huruvida det existerar särskilda lagar, utan det viktiga är vad och på vilket sätt lagen reglerar. Sten Andersson framhäver i regeringens proposition att han anser att den föreslagna lagen "klarare än den nuvarande [bör] utvisa att den är ett komplement till och inte en ersättning för andra lagar, främst socialtjänstlagen och hälso- och sjukvårdslagen" (prop. 1984/85:176, s. 16). Sådana lagtekniska åtgärder är för Andersson av vikt för att "psykiskt utvecklingsstördas förhållanden *så långt som möjligt* bör vara desamma som för andra människor" (ibid.) [egen kursivering]. Den kursiverade passusen i föregående mening är värd att betona då denna distinktion om "så långt som möjligt" påvisar att det existerar någon form av bortre gräns för både normalisering och integrering. Detta är något jag återkommer till senare i texten.

I och med problematiseringen av tidigare lagstiftning som 'särslag' framförs i socialdepartementets promemoria ett behov av en utredning som anför ett "modernare synsätt" och ökar möjligheterna för "utvecklingsstörda eller eljest handikappade barn att få stöd och hjälp utanför särslag" (SOU 1981:26, s. 532). En utredning på området ska "ta fasta på och understödja den utveckling som sker mot ökad integrering och normalisering, bl.a. ökat eget boende, gruppboende, dagcenterverksamhet och fritidsaktiviteter" (SOU 1981:26, s. 531). Det finns här alltså en explicit exemplifiering av vad ökad normalisering och integrering ska innebära i relation till boende: eget boende och gruppboende. Den 'särskildhet' som en ny lagstiftning främst ska göra upp gällande boende är "vård i särskilda institutioner" (SOU 1981:26, s. 531). Denna problematisering av institutionsboende utifrån dess 'särskildhet' tas fasta på i den fortsatta framställningen.

5.1.2 Problematismen av institutionens fysiska avskildhet och storlek

För socialdepartementet strider 'vård i särskilda institutioner' som boendeform mot den "nuvarande synen på handikappade människor" genom att ta sig "uttryck i en uttalad avskildhet från övrig samhällsgemenskap, t.ex. genom vårdinstitutioners förläggning" (SOU §1981:26, s. 532). I citatet används institutionernas fysiska placering som exempel på 'uttalad avskildhet'. Att avskildheten är 'uttalad' är viktig även i omsorgskommitténs principiella diskussion om begreppet 'integrering' (SOU 1981:26, s. 90). Omsorgskommittén menar att om 'integrering' används för generellt, som beskrivning av situationer när "handikappade deltar tillsammans med andra", riskerar begreppet att "förtunnas". Istället menar omsorgskommittén att "det är först som ett motsatsförhållande till segregering, som det är meningsfullt att tala om integrering" (ibid.). Institutionsboende kan därmed ses som en av de 'uttalade' segregerade insatser som integrering står i motsatsförhållande till. Att problemet är 'uttalad' segregering kopplas i propositionen samman med emotionell upplevelse. I propositionen menas, i ett uttalande om gruppboendernas utformning, att "[d]et är väsentligt att de som bor i ett grupphem *känner* att de inte bor i en institution" [egen kursivering] och att gruppboenderna därför ska placeras i den "vanliga bostadsbebyggelsen" (prop. 1984/85:176, s. 33). Den 'uttalade känslan' av institutionsboende verkar därmed till viss del vara beroende av dess fysiska placering.

Även fast det indikeras att institutionsboende i sig självt är problematiskt utifrån att det är en särskild insats utanför den generella samhällsservicen, tar sig problematiseringen av institutionsboende här uttryck i problematiseringen av den 'uttalade' *fysiska avskildheten*, eller med andra ord *segregeringen*. I samband med problematiseringen av institutionernas segregering görs i samband med avvecklingsbeslutet allt som oftast en problematisering gällande institutionernas *storlek*. Propositionens förslag innehåller en tydlig distinktion mellan de "[s]må gruppboenderna i vanlig bostadsmiljö" som ska ersätta "de *stora*, ofta avlägset liggande institutionerna" (prop. 1984/85:176, s. 17). I relation till normaliseringstanken om att 'leva som andra i samhället' görs en distinktion mellan att bo på en liten och en stor institution, där den senare i högre grad förhindrar 'normaliserade' levnadsförhållanden (prop. 1984/85:176, s. 36). Stora institutioner betraktas som 'omoderna' och bör därför avvecklas först (prop. 1984/85:176, s. 54). Denna distinktion mellan liten och stor institution sker med hänvisning till 'forskning' och 'erfarenhet' som visar "på betydande nackdelar med att bo på vårdhem, särskilt stora sådana" (prop. 1984/85:176, s. 24).

5.2 Hur har denna problematisering blivit möjlig?

I detta avsnitt uppmärksammar jag ett antal återkommande nyckelbegrepp i den politiska kommunikationen som jag tolkar som underliggande problematiseringen av institutionsboende utifrån dess storlek och fysiska avskildhet. Genom att analysera dessa nyckelbegrepps dikotoma egenskaper tycker jag mig finna relationer till ett antal ideal som jag därefter diskuterar utifrån vilka funktionsnormativa distinktioner de gör. För att ”lyfta blicken” diskuterar jag sedan det ’förflutna’ till problematiseringen av institutionsboende genom att uppmärksamma tidigare socialpolitisk reglering samt undersöka den psykologiska diskurs som jag menar driver problematiseringen.

5.2.1 Principerna och idealen

I problematiseringen av institutionernas segregering och storlek sker en återkommande hänvisning till olika ’principer’ som fungerar som återkommande nyckelbegrepp. Normalisering och integrering är menade att bryta mot ’principen om anstaltsvård’ och istället bygga på ’närhetsprincipen’ och ’den lilla gruppens princip’ (SOU 1981:46, s. 532). ’Anstaltsvård’ eller ’anstaltsliknande vård’ ska enligt utredning och proposition förstås som en beteckning för specialsjukhus och vårdhem (SOU 1981:26, s. 224; prop. 1984/85:176, s. 36), vilket kan betraktas just utifrån problematiseringen av segregerade och stora institutioner. ’Principen om anstaltsliknande vård’ används främst som motpol till föreslagna insatser vilket bland annat synliggörs i förslagen kring hur utbyggnaden av gruppboende ska ske. Det beskrivs till exempel hur gruppboende bör utformas ”som andra människors bostad” för att undvika en ”anstaltsliknande utformning” (SOU 1981:26, s. 474). I likhet med hur Ben-Moshe (2011) menar att den starkaste diskursen kring ’community living’/samhällsintegrerat boende är förståelsen av ’community’ som negation till ’institutionen’, syns här en diskursiv förståelse av ’anstaltsliknande vård’ som negation till ’egen bostad’ eller ’gruppboende’ (samhällsintegrerat boende). Problematiseringen av institutionsboende kan således inte förstås utan att sättas i relation till icke-problematiseringen av samhällsintegrerat boende. Det leder i sin tur till situationen att om samhällsintegrerat boende skulle problematiseras så försätts det diskursivt med en förståelse av att institutionsboende inte problematiseras.

Som del i problematiseringen av institutionernas segregering framförs ’närhetsprincipen’ i relation till att uppbyggnaden av institutionerna historiskt varit ojämn. Många ’patienter’ har därför inte bott i sina hemkommuner och har haft stora reseavstånd till sina

familjer (SOU 1981:26, s. 123). 'Närhetsprincipen' innehåller därmed först och främst ett poängterande av vikten av att få bo i sin hemkommun och att insatser ska vara lättillgängliga (SOU 1981:46, s. 92). I enlighet med normaliseringsidealet och i motstånd till principen om anstaltsvård får 'närhet' däremot inte tolkas som en bekräftelse på att det skulle vara accepterat att "bo, arbeta och gå i skola i samma hus eller inom samma tomt" (ibid.). På liknande sätt beskrivs hur en gruppbostad gärna får ligga i närheten av andra gruppbostad för att underlätta boende- och personalkontakter men att omedelbar närhet i exempelvis samma hus ska undvikas på grund av de institutionella konnotationerna (SOU 1981:46, s. 229). Det sker alltså även här en tydlig distinktion kring vad 'närhet' får innebära i relation till problematiseringen av institutionsboende. Den närhet som beskrivs finnas inom institutionen; att 'bo och arbeta' inom samma tomt, problematiseras till förmån för en närhet som bättre anses stämma överens med "normaliseringstanken" (SOU 1981:46, s. 92).

'Närhet' förstås även utifrån en psykologisk utgångspunkt. Omsorgskommittén menar utifrån denna förståelse av närhet att "[d]et [inte] skall finnas något främlingskap mellan handikappade och dem som förmedlar stödinsatserna" (SOU 1981:46, s. 92.) Denna psykologiska närhet mellan stödmottagare och personal lyfts fram som viktig både i relation till problematiseringen av institutionernas segregering och deras storlek. I relation till problematiseringen av institutionernas storlek framhävs 'den lilla gruppens princip' som ett svar på hur psykologisk närhet kan upprättas. Både i omsorgskommitténs och omsorgsberedningens förslag beskrivs 'den lilla gruppens princip' utifrån ett praktiskt riktmärke om fyra personer per bostad (SOU 1981:46, s. 127; prop. 1984/85:176, s. 32f). Riktmärket upprättas med hänvisning till psykologen Gunnar Kylén, som i utredningsarbetet agerar representant för den 'nya förståelsen' av "vad funktionsnedsättningen egentligen består av" (SOU 1981:46, s. 323) och som utredningsarbetet lutar sig mot teoretiskt. Kyléns utlåtande "Psyisk utveckling och miljö kvalitet" är bifogat utredningen som bilaga (se SOU 1981:46, s. 619ff) och kommittén refererar flertalet gånger till bilagan. Med hänvisning till Kylén menar omsorgskommittén att 'den lilla gruppens princip' tillåter

en känslomässigt trygg och insiktsfull social omgivning [...] som ger den utvecklingsstörde impulser och stöd att både vilja taga tillvara erfarenheter och att dela sina intryck, kommunicera, med andra" (SOU 1981:46, s. 222f).

Förutom att en känslomässigt trygg och insiktsfull social omgivning ska förhindra 'främlingskap' i enlighet med närhetsprincipen syns även en psykisk utvecklingsambition då närheten i den lilla gruppen ska uppmuntra och stötta de boende till 'att dela sina intryck', i betydelsen 'att kommunicera med andra'. 'Kommunikation' får alltså en viss upphöjd betydelse i relation till strävan efter normaliserade levnadsförhållanden.

Utifrån innehållet i nämnda principer; 'principen om anstaltsvård', 'närhetsprincipen' och 'den lilla gruppens princip', synliggörs flertalet starka ideal som vägleder förslagen om förändring. I propositionen skrivs exempelvis hur syftet med framförda förslag gällande boendeformer, som då ska betraktas i motsättning till 'principen om anstaltsvård', är

att så långt som möjligt undvika ett kollektivt boende och i de fall detta inte är möjligt att det kollektiva boendet skall ske i grupphem under så hemlika förhållanden som möjligt (prop. 1984/85:176, s. 55).

Citatet belyser tre inriktningar för föreslagna insatser som på olika sätt knyter an till starka ideal. För det första betonas att kollektivt boende i sig ska undvikas och att ' eget boende' därmed förs fram som ett ideal i motsats till just 'kollektivt boende'. För det andra åskådliggör citatet ett 'hemideal', vilket även tydliggörs i ett av omsorgskommitténs uttalande om institutionsboende: "[v]årdhemmen *varken ser ut eller fungerar* som ett hem" (SOU 1981:46, s. 37) [egen kursivering]. Två separata men sammanlänkade dikotomier syns i dessa ideal. Dikotomin mellan kollektivt/eget boende och dikotomin mellan hemmet/vårdhemmet (eller institutionen). Dikotomierna innehåller även hierarkiska uppdelningar där ' eget boende' placerar sig hierarkiskt över 'kollektivt boendet', men där dikotomin hemmet/vårdhemmet på ett vis placerar sig hierarkiskt över dikotomin eget/kollektivt boende: det viktiga är att boendet inte är ett vårdhem och att oavsett egen eller kollektiv boendeform så ska det ske "under så *hemlika förhållanden* som möjligt" [egen kursivering].

För det tredje så är citatet omgärdat av att både idealet om eget boende och hemidealet är begränsat och villkorat. Det är underförstått att eget boende inte är möjligt för alla och att den kollektiva bostaden endast kan göras hemlik till viss grad. Det finns en samklang mellan hur propositions-citatet uppfattar gruppboenden som ett kollektivt 'nödvändigt ont' och hur socialdepartementet i sin promemoria uttrycker att vissa personer är i "oundgängligt behov av vård på institution" (SOU 1981:26, s. 534). Det är det 'oundgängliga' som står i fokus i denna

samklang och som även syns i tanken om att gruppboenden aldrig kan vara ett 'hem' i dess rätta bemärkelse. Att 'egen bostad' och 'hemmet' är begränsat och villkorat relaterar till ett kapacitets- och självständighetsideal som bland annat synliggörs i propositionens "mål" med den föreslagna omsorgslagen: "[o]msorgerna skall vara inriktade på att *utveckla den enskildes egna resurser*" och "strävan skall vara att ge dem [de 'psykiskt utvecklingsstörda'] möjlighet att utnyttja den *kapacitet* var och en har för att klara sig mer *självständigt*" (prop. 1984/85:176, s. 21) [egna kursiveringar]. Idealet om den enskildes kapacitet kan på det sättet argumenteras ligga till grund för att vissa inte har 'kapaciteten' eller 'förmågan' att bo i eget boende och att det 'riktiga hemmet' är förbehållet personer med kapaciteten att klara sig självständigt. 'Hemmet' blir således starkt förknippat med 'kapacitet' och 'självständighet'; något som relaterar starkt till de ideal som produceras i och med nyliberal funktionsnormativitet.

5.2.2 Socialpolitiska nedslag i problematiseringarnas 'förflutna'

Jag har nu beskrivit den politiska problematiseringen av institutionsboende i samband med avvecklingsbeslutet som företrädesvis innehållandes problematisering av institutionens fysiska avskildhet och dess storlek. Utan att varken ha vilja eller ambition att försöka hitta 'grunderna' till dessa problematiseringar finns det ändå en diskursiv poäng med att göra nedslag i tidigare socialpolitiska regleringar av boende för personer med intellektuell funktionsnedsättning och jämföra problematiseringarnas antaganden.

Det nödvändiga men 'ofria' anstaltslivet

I och med lagen (1944:477) om undervisning och vård av bildbara sinnesslöa skedde den första egentliga politiska regleringen av insatser som berörde specifikt personer med intellektuell funktionsnedsättning. Lagen behandlade införandet av en obligatorisk särskild skolgång för gruppen men var dock tillämplig endast på barn som kategoriserades som 'bildbara sinnesslöa'; en kategori som idag snarast skulle benämnas som 'personer med lindrig intellektuell funktionsnedsättning'. Införandet av särskild skolgång för denna grupp skulle enligt utredningen (SOU 1943:29) ses som ett svar på ett antal identifierade problem. Det innefattade dels att vanlig skolgång inte lyckas tillfredsställa berörda barns särskilda behov. Till exempel menar utredningen att dessa barn har "behov av en mera personlig kontakt med läraren och en mera individualiserande behandling", en undervisning "anpassad efter barnets lägre intellektuella ståndpunkt" och en omgivning som inte "behandla dem illa och giva dem sådana

glåpord som fåne, idiot o.d.” (SOU 1943: 29, s. 22f). Därtill identifieras även problem som i högre utsträckning berör omgivningen. Särskild och segregerad skolgång, med ”lärarinnor som erhållit särskild utbildning för undervisning i sådan skola” (ibid.), antas kunna hantera barnets ”svårighet att vara stilla, benägenhet för okynne, bråkighet och t.o.m. vanart” (ibid.). Ett omhändertagande av barn i särskild skolgång ”inom sinnesslövråden” (SOU 1943:29, s. 2) antas även ”förekomma asocialitet och kriminalitet” (ibid.), ”göra dem åtminstone partiellt arbetsföra och härigenom skapa förutsättningen för dem att fylla en plats i livet” (s. 24) samt att genom obligatorisk registrering i sinnesslövråden ”förhindra dem att fortplanta sig” (s. 25). En viktig förutsättning enligt utredningen kring hanteringen av dessa externa ’problem’ är att ’sinnesslövråden’ har rätten att ”mot de anhörigas önskan kvarhålla sinnesslö på anstalten” (ibid.).

Den särskilda skolgången i institutionernas regi skulle således innebära vinster både för det enskilda barnet och för samhället. En viktig betraktelse är utredningens tydliga ställningstagande för någon form av miljörelativt förhållningssätt till funktionshinder, där omgivningen ges stor betydelse för hur ”ett sådant i skolan besvärligt barn blir lätthanterligt och stillsamt, då det kommer i en för barnet lämpad omgivning” (SOU 1943:29, s. 22). Omgivningen ges dock även betydelse i termer av samhällets skydd gentemot problematiska samhällsfenomen som ’kriminalitet’, ’arbetslöshet’, ’olämpligt föräldraskap’ och genetisk fortplantning av ”psykisk undermålighet” (SOU 1943:29, s. 25). Ur denna synvinkel sker ingen utvecklad problematisering av institutionsvården i sig; den betraktas snarast som ’lösningen’ på identifierade problemrepresentationer. Trots detta så framkommer det i utredningsmaterialet ändå en viss representation av institutionsboende som problematiskt, men inte utifrån dess avskildhet eller storlek. Istället så anförs det att personer inskrivna vid ’arbetshem’ (institutioner för vuxna ’bildbara sinnesslöa’), ”ur humanitär synpunkt” borde utackorderas i ’familjevård’ (inhysning och sysselsättning i en familj, oftast boendes i en lantlig miljö) för att där ”få leva under friare förhållanden än vad anstaltslivet medgiver” (SOU 1943:29, s. 36). Implicit problematiseras institutionsboende, eller ”anstaltslivet”, därmed utifrån att det är ett ’ofritt’ boendeförhållande. Denna problematisering sker dock utan vidare kontextualisering kring vad med institutionsboende som betraktas som ofritt.

I och med lagen (1954:483) om undervisning och vård av vissa psykiskt efterblivna sker en förändring från den partikulära regleringen i 1944 års lag till en generell reglering som

”skall omfatta bildbara och obildbara psykiskt efterblivna (sinnesslöa) i alla åldrar” (prop. 1954:26, s. 1). På liknande sätt som vid instiftandet av 1944 års lag så ligger fokuset år 1954 inte huvudsakligen på att kritisera institutionerna som boendeform i sig, men ändå syns glimtar av problematisering. I likhet med 1944 problematiseras institutionsboende utifrån att det inte är en lika ’fri’ boendeform som ”utackordering i familjevård”, eller den ännu friare boendeformen ”försöksutskrivning” (prop. 1954:26, s. 54). Det är därför angeläget att ”utnyttja alla möjligheter för att undvika anstaltsvård av de efterblivna” (ibid.). Denna ’angelägenhet’ står dock i viss motsats till den övriga huvudsakliga problematisering som sker:

Under senare år har det blivit alltmer uppenbart att vården av de sinnesslöa är en eftersatt vårdgren. Det har sagts att den befinner sig i ett krisläge. Otvivelaktigt är också många anstalter för sinnesslöa otidsenliga och antalet vårdplatser är otillräckligt (prop. 1954:26, s. 13).

I enlighet med detta citat problematiseras alltså institutionsboende som rumsligt otillräckliga och som otidsenliga. Det återfinns alltså en vilja av att dels rusta upp, modernisera och utöka institutionsvården; som ersättning för fattigvården, ålderdomshemmen och de äldre anstalterna. Viljan till upprustning är den dominerande diskursen kring institutionsboende vid införandet av 1954 års lag, men tanken från 1944 om institutionsboende som ett ’ofritt boendeförhållande’ kan anas i ’bakgrunden’.

Institutionen som ’icke-familjär’

I förarbetena till 1967 års lag (gamla omsorgslagen) tas uttrycken från 1954 års lag om att undvika anstaltsvård som utgångspunkt för instiftandet av ny reglering på området, där också problematiseringen får ett nytt innehåll. Från att tidigare enbart ha uttryckts i termer av ’undvikande av anstaltsvård’ får nu boendalternativen en upphöjd roll. I utredningsarbetet framhålls ”att de psykiskt utvecklingshämmade i allmänhet bör bo och vistas i det egna hemmet, i lämpligt annat enskilt hem eller i någon form av inackorderingshem” (SOU 1966:9, s. 99), vilket även framgår i lagens 5§. Vidare framförs ”att det slutliga målet beträffande boendeform för många av de utvecklingshämmade bör vara den egna bostaden” (SOU 1966:9, s. 100). Antagandena bakom problematiseringen av institutionsboende vid tiden för avvecklingsbeslutet gällande idealet om ’egen bostad’ syns därmed tydligt redan i

utredningsmaterialet kring gamla omsorgslagen.

Ett uttryck som också blir tydligt i samband med 1967 års lag är angelägenheten av att inte bara undvika faktisk anstaltsvård utan också att undvika 'anstaltskaraktären' genom att "[...] elevhem bör göras små och ges en familjär prägel" (SOU 1966:9, s. 101) och att inackorderingshem "kan anordnas i hyreshus med enrumslägenheter eller möblerade rum" (SOU 1966:9, s. 100). Utifrån detta kan den implicita problematiseringen av anstalter och institutionsboende sägas ta en annan riktning än i tidigare laglig reglering och istället linjera sig med den redogjorda problematiseringen i samband med avvecklingsbeslutet. Anstalter och 'anstaltsliknande boende' problematiseras inte längre enbart utifrån att det är ett 'ofritt' förhållande, utan också utifrån att de är stora, placerade utanför den vanliga bebyggelsen och är 'icke-familjära'. Att anstaltskaraktären undviks genom att ge bostäder en "familjär prägel" är intressant utifrån det tidigare diskuterade 'hemidealet' vid tiden för avvecklingsbeslutet, där 'så hemlika förhållanden som möjligt' uttrycktes vara av vikt för att undvika anstaltskaraktär. Både 'familjär prägel' och 'hemlika förhållanden' har det gemensamt att de fungerar som någon slags ersättning för den 'riktiga familjen' och det 'riktiga hemmet' samtidigt som de indikerar en riktning mot något som inte är anstalten/institutionen.

'Familjär prägel' som tema för att undvika anstaltskaraktär används inte av själva omsorgskommittén, men Kylén, som agerar 'expertis' i samband med avvecklingsbeslutet, diskuterar hur en familjär prägel genom "mammasytemet" är viktigt för känsloutveckling hos "barn och känslomogna vuxna". Att vara känslomässigt omogen innebär för Kylén att inte känna sina känslor och behov, och att inte ha utvecklat sin begåvning och sitt "handlag". Genom att ha en utvecklad känslomognad menar han att man har större möjlighet att skaffa sig kunskaper om sin omvärld och därmed få "en grundläggande bild av *sitt eget värde* och *sin förmåga*" (SOU 1981:26, s. 642) [kursivering i original]. "Mammasytemet" definieras dock inte närmare men kopplas till viss del samman med 'överbeskydd' när Kylén diskuterar att systemet inte är lämpligt för 'känslomogna':

För den begåvningshandikappade vuxne som är känslomogen är det viktigt att liksom alla andra vuxna i sin närmaste omgivning ha möjlighet till *jämlik gemenskap* med personal och kamrater. Då är "mammasytemet" olämpligt. Överbeskydd blir ett hinder för utveckling av självkänsla och självständighet. I stället är det viktigt att med lämpligt stöd från personalens sida hela tiden försöka utveckla den enskildes självständighet (SOU 1981:26, s. 643) [kursivering i original].

Utan att gå in närmare på den normativa förståelsen av kön och föräldraskap som syns i citatet, går det att sluta sig till att en 'familjär prägel' inte förstås som en jämlik gemenskap och att 'överbeskydd' är relevant för känsloutveckling om det rör sig om ett barn, eller en vuxen som inte har utvecklat en mogenhet kring sina känslor. Genom överbeskyddet ska den känslomogne utveckla en mognad som i sin tur öppnar upp för möjligheten att införskaffa sig kunskaper och få förståelse för både sitt eget värde och sin förmåga. I och med att utvecklingen av självkänsla och självständighet är förbehållet de som redan är känslomogna, går det att tolka Kylén som att utveckling av självkänsla och självständighet inte är relevanta mål för vare sig barn eller känslomogna vuxna.

Med en relativt grov sammanfattning skulle dessa distinktioner kunna beskrivas på följande sätt. Den familjära prägeln (eller 'mammasytemet') är viktigt för den känslomogne i sin utveckling mot känslomognad. Känslomognad möjliggör i sin tur kunskapsinhämtning om både omvärlden, det egna värdet och den egna förmågan. Med utvecklad känslomognad fungerar inte mammasytemet längre då detta är en ojämlig gemenskap som inte utvecklar självständighet och självkänsla. I relation till att 'hemmet' i utredningsmaterialet kring avvecklingsbeslutet förknippas med både begreppen 'självständighet' och 'förmåga' skulle möjligtvis de 'hemliknande förhållandena' kunna ses som den 'jämlika gemenskap' som Kylén menar att känslomogna ska ha tillgång till; en gemenskap vars mål är att utveckla den enskildes självkänsla och självständighet. I relation till problematiseringen av institutionsboende är dock både den 'familjära prägeln' och de 'hemliknande förhållandena' att betrakta som motsatser till en 'anstaltsliknande karaktär'.

5.2.3 Den psykologiska diskursen

Den psykologiska diskursen som vägleder problematiseringarna av institutionsboendes storlek och fysiska avlägsenhet exemplifieras i detta sammanhang med Gunnar Kylén. Kyléns arbete, som inleddes under det tidiga 70-talet, gick ut på att utifrån en psykologisk förståelseram beskriva vad intellektuell funktionsnedsättning 'är', hur det relaterar till förståelsen av vad 'begåvning' eller 'förstånd' är, och vad detta har för effekter på utformningen av boende. Hans texter har ofta beskrivits som pionjärarbete inom området (Grunewald 2008, s. 243; Mansell & Ericsson 1996, s. 6). Samtidigt som Kylén poängterar en miljörelativ förståelse av 'begåvning' så är hans utgångspunkt psykologisk-biologisk där 'begåvning' innefattar "förmågan att ordna och omordna sinnesupplevelser; att utföra tankeoperationer, och; att förstå och använda

ljud och bilder som symboler” (SOU 1981:26, s. 623). Dessa kan sorteras och rangordnas i ’begåvningsnivåer’ baserat på vilken ’abstraktionsnivå’ tänkandet har. Högre abstraktionsnivå i tänkandet innebär högre begåvningsnivå (SOU 1981:26, s. 625ff). En intellektuell funktionsnedsättning, eller ’begåvningshandikapp’ som Kylén benämner det, innebär enligt denna tankemodell således en långsammare utveckling och en lägre slutposition gällande ’abstraktionsnivån’ än ’normalt’. ’Begåvning’ görs alltså enligt psykologisk diskurs begripligt som ’förmågan att tänka abstrakt’, vilket tolkas essentiellt i betydelsen att den är ’biologiskt betingad’ och därmed inte kan utvecklas genom träning (SOU 1981:26, s. 628). Samtidigt är det väsentligt för Kylén att denna biologiskt betingade begåvning inte är den samma som miljörelativt betingad begåvning (”funktionell begåvning”), vilken i motsats kan påverkas om den inte får rätt ”näring” (SOU 1981:26, s. 636; 648).

Utan att närmare kommentera Kyléns något röriga användning av begreppet ’begåvning’ som beskrivning av två separata fenomen, så är hans huvudpoäng att bristande utformning av social och fysisk miljö leder till ’störning’. Denna störning kan antingen innebära ’begåvningshandikapp’ i sig själv eller existera som tillägg till en utvecklingshämning eller skada. Utgångspunkten för utformningen av boende blir därmed att göra miljön så kvalitativt hög som möjligt för att undvika störningar (SOU 1981:26, s. 646). Den psykologiska diskursens förståelse av ’den lilla gruppens princip’ grundar sig därmed i en tanke om att det är kvalitativt viktigt att ”den begåvningshandikappade har *stabil och djup känslomässig kontakt* med någon i sin närmsta omgivning” för att undvika känslomässiga störningar (SOU 1981:26, s. 643) [kursivering i original]. I en större grupp tvingas man ta till rutiner, vilket Kylén menar utgör ett hinder för ett personligt förhållande mellan boende och personal. Allt för fasta rutiner hindrar också den boende att utveckla sin ansvarsförmåga, vilket förhindrar utveckling av ’självuppfattning’. Begränsad självuppfattning innebär sin tur en negativ inverkan på ”begåvningsutvecklingen, eftersom man då saknar motivation till att urskilja, känna igen, välja och lösa problem” (ibid.). Ytterligare förmågor som begränsas genom störningar från ”en olämplig miljö” kan vi se i detta citat:

Störningar från en olämplig miljö kommer sålunda på ett eller annat sätt skada möjligheten för en person *att vilja* och *att kunna*. Eftersom att vilja och att kunna ligger till grund för *beslutsfattande* och *handlande*, kommer även dessa processer bli lidande. Beträffande *beslutsfattandet* kan reaktionen visa sig i form av obeslutsamhet, undergivenhet eller nyanslöst

krävande. I *handlandet*, som är individens insats i samspelet med sin miljö, märks störningen i utåtriktad aggressivitet (bitande, sparkande) eller i rastlöshet och olika former av motorisk oro (gungande, huvuddunkning och andra stereotypa rörelser) [...] Det har också visat sig, att språket är speciellt känsligt för störningar. Resultatet kan bli taldefekter som stamning och dålig artikulation. Ovilja mot att använda språket över huvud taget kan också förekomma (SOU 1981:26, s. 648) [kursivering i original].

Det går att urskilja en relativt stark utvecklingstanke inom denna diskurs där det är väsentligt och viktigt att personer med intellektuell funktionsnedsättning utvecklar exempelvis ansvars-känsla; förmåga att visa vilja och välja; att ta beslut och lösa problem. Därtill är beteenden som 'motorisk oro' och 'taldefekter' oönskade. Genom att betrakta dessa värden med en funktionsnormativ analys kan vi således sluta oss till att den psykologiska diskursen också förstår dessa förmågor och beteenden som väsentliga för befolkningen i övrigt. Från ett normaliseringsperspektiv är det därmed inherent viktigt att även personer med intellektuell funktionsnedsättning utvecklar dessa förmågor. Normaliseringsperspektivet syns även gällande Kyléns uppfattning kring betydelsen av 'närhetsprincipen', där segregering främst behandlas utifrån en tanke om att fysiskt avstånd också skapar psykiskt avstånd.

Om gruppen lever relativt isolerad, kommet den framstå som främmande för samhällsinvånarna i övrigt. Främmande är skrämmande och ökar benägenheten för schablonomdomen [...] som att "utvecklingsstörda är snälla, "utvecklingsstörda är farliga" osv (SOU 1981:26, s. 645).

5.2.4 Sammanfattande diskussion

Vi har alltså både 'familjen' och 'hemmet' som två underliggande ideal i relation till problematiseringarna av institutionsboende vid tiden för avvecklingsbeslutet. Samtidigt omöjliggörs idealen för målgruppen som helhet genom distinktionen av gruppen utifrån 'självständighet' och 'kapacitet/förmåga'. Idealerna relaterar starkt till en psykologisk diskurs kring miljöns påverkan på psykisk utveckling, som möjliggör att problematiseringen av institutionernas storlek och fysiska avlägsenhet blir begriplig. Att distinktionen sker utifrån 'självständighet' och 'kompetens' överensstämmer med den nyliberala funktionsnormativiteten, där dessa begrepp i sin tur fungerar som omöjliga ideal. Däremot indikerar denna diskursiva förståelse inte den homogenisering av personer med intellektuell funktionsnedsättning som Carlson (2001, s. 140f) menar är karakteristiskt för kognitiv funktionsnormativitet. Istället sker en tydlig

acceptans av heterogeniteten inom gruppen utifrån att den tydligt accepterar 'variationen' inom 'gruppen' personer med intellektuell funktionsnedsättning. Denna acceptans av heterogenitet är i sig utgångspunkten för att särskilja tillgången till idealens infriande utifrån 'självständighet' och 'kompetens'.

Den gamla och den senare omsorgslagen uppvisar en gemensam förståelseram som skiljer sig från den, visserligen sparsmakade, problematiseringen av institutionsboende utifrån dess 'ofrihet' som kunde anas i 1944 och 1954 års regleringar. En diskursiv 'omformering' verkar således ha skett mellan 1954 och 1967, där problematisering utifrån 'ofrihet' byts ut till problematisering utifrån 'storlek' och 'segregering'. Någon skulle kunna argumentera att detta endast visar att storlek och segregering utgör ofrihetens innehåll, men i text görs överhuvudtaget inte denna koppling. Den tydligaste relationen till 'frihet' som drivande ideal bakom problematiseringen av institutionsboende i samband med omsorgslagarna, är de fåtal omnämmanden av vikten med 'valfrihet'. Valfrihet att exempelvis få välja gruppboende och fritidsaktiviteter (SOU 1981:26, s. 237; 584). Att definitivt likställa 'frihet' med 'valfrihet' är dock inte ett ställningstagande jag är beredd att göra.

5.3 Vad är det som möjliggörs av denna problematisering?

Tanken med denna frågeställning är att ta utgångspunkt i det som möjliggjort problematiseringen av institutionsboende utifrån dess avskildhet och storlek och fråga vad som möjliggörs genom denna problematisering. Idén är att diskurser (problematiseringar i detta fall) är produktiva. De sätter ramarna för vad som möjligt att tänka om fenomenet; vilka beteenden och uppfattningar som möjliggörs och uppmanas till (subjektpositioner), och vilka materiella och socialpolitiska konsekvenser i människors liv som möjliggörs. Utgångspunkten består i detta fall av hur problematiseringarna av avskildhet och storlek dels är sammankopplade med ideal kring främst 'hemmet' som en individuell plats som kräver kompetens och självständighet. Därtill tycker jag mig finna en koppling till 'familjen' som en överbeskyddande plats för utveckling av förutsättningar ('känslomognad') till just självständighet och kompetens. Underliggande är den psykologiska diskursens förståelse av bostaden som alltjämnt en plats för 'utveckling'. För att fortsätta med en viss genealogisk ansats förstår jag problematiseringen av institutionsboende i samband med avvecklingsbeslutet som identifierade konsekvensers 'förflutna'.

5.3.1 Det omöjliga hemmet

Att problematiseringen av institutionsboende är underbyggd av och i sin tur skapar bostaden i termer av en plats för individualisering, självständighet och utveckling (ett 'hem') möjliggör hur bostäder för personer med intellektuell funktionsnedsättning överhuvudtaget kan förstås och talas om. Bostäder för personer med intellektuell funktionsnedsättning blir ett generellt 'problem' som måste lösas i och med personernas antagna brist på individualitet, självständighet och utveckling. Problematisering av bostadsmiljön landar ofta till exempel i en förståelse av att den är problematisk i och med att en persons 'resurser' inte 'utnyttjas' tillräckligt. Att 'egen bostad' görs begripligt som en metafor för det 'riktiga hemmet' omöjliggör således 'hemmet' som idé för en stor del av målgruppen då förståelsen är att det finns en bortre gräns för vem som kan bo 'självständigt'. Hemmet kräver självständighet; en förmåga som hos personer med intellektuell funktionsnedsättning tillskrivs antingen vara underutvecklad, i behov av 'näring', eller som helt enkelt inte anses kunna vara en realitet för alla. Om bostaden och hemmet görs begriplig på detta sätt innebär det automatiskt en exkludering av de som inte kan leva upp till detta ideal. Trots normalisering och integrering görs boende för personer med intellektuell funktionsnedsättning generellt problematiskt då det kräver särskilda insatser som skiljer det från övrigt bostadsbestånd.

På liknande sätt som 'medborgarskapet', 'gemenskapen' (community) eller 'den inkluderande skolan' i sig innehåller exkludering genom inkludering kan 'hemmet' också förstås utifrån denna dikotomi. Inkludering i medborgarskapet, gemenskapen eller skolan kräver egenskaper, forum eller funktioner som inte ingår i den diskursiva produktionen av 'en person med intellektuell funktionsnedsättning'. 'Rationaliteten' som krävs för inkludering i medborgarskapet ingår inte i den diskursiva produktionen av intellektuell funktionsnedsättning (Altermark 2016; 2017). 'Grannskapet' eller 'föreningen' ingår inte heller, då behovet av 'community services' i sig indikerar ett medlemskap i opposition mot innebörden av 'community' (=delaktighet/gemenskap) (Ben-Moshe 2011). Som Michailakis och Reich (2009) visar kräver inkludering i skolan funktionerna 'betygsättning och adresserbarhet'; funktioner som inte ingår i den diskursiva produktionen av elever med intellektuell funktionsnedsättning. Att bli inkluderad i att ha en 'egen bostad' som 'hem' kräver i problematiseringen av institutionsboende 'självständighet' som förmåga; den förmåga som används som distinktion för tillgången till ett hem i den diskursiva produktionen av 'bostadsinnehavare med

intellektuell funktionsnedsättning’.

Utgångspunkten är att diskurser är produktiva i betydelsen att de möjliggör och sätter gränser för vad som kan tänkas och sägas kring ett fenomen. De diskursiva konsekvenserna av förståelsen av ’hemmet ’ som ’den självständiges bostad’ både möjliggör tanken på personer med intellektuell funktionsnedsättning boendes i egen bostad, men begränsar också utifrån att denna tanke är omgärdad av kravet på ’självständighet’. Förutom att kravet på självständighet omöjliggör tanken på hemmet som *en plats för stöd* så omöjliggör ’den egna bostaden’ även tanken på hemmet som *kollektiv* bostad. Utifrån uppsatsens innehåll är det framträdande att institutionsboende omöjliggörs som ’hem’ utifrån dess storlek och fysiska avskildhet. Gruppboenden omöjliggörs dock också som ’hem’ utifrån att det fortsatt är ett kollektivt boende. Den kollektiva gruppboenden är inte ett ’hem’, utan en plats som ska göras så ’hemlik som möjligt’ (prop. 1984/85:176, s. 55), indikerandes att det aldrig kan vara eller bli ett riktigt hem. I motsats kan vi tänka på att ett ’riktigt hem’ inte behöver problematiseras: hemmet behöver inte göras ’hemlikt’ i och med att det är ett hem av och i sig självt. Oavsett om det gäller gruppboenden eller, framförallt, institutionsboendet så omöjliggörs deras varande som ’hem’ både utifrån bostadsformens och de boendes bristande utvecklingsförmåga. Att vara ’osjälvständig’ likställs således på ett ganska kantigt sätt med ’att vara beroende av omfattande stöd’.

’Det omöjliga hemmet’ som fenomen kan betraktas utifrån tanken om att nyliberal funktionsnormativitet både psykologiserar och privatiserar; tillgången till ett hem kräver *den självständiga individen*. På liknande sätt som jag visat ovan argumenterar Altermark (2016, s. 144f) att just ’självständighet’ och dess villkorade förutsättningar ingår som nyckelkoncept i den samtida globala funktionshinderpolitiska diskursen. Med hänvisning till hur europarådet lyft upp ’självständighet’ som en grundläggande princip i deras funktionshinderpolitiska strategi, skriver han gällande dess villkorande:

[...] ’omsorg i små, kvalitativa enheter’ ses inte som överensstämmande med ’fullvärdigt självständigt boende’ då det föreslås som ett alternativ när detta (’självständigt boende’) är omöjligt (Altermark 2016, s. 145) [egen översättning].

Kopplingen till boendets/enhetens storlek är än en gång tydlig och på samma sätt som jag visat så är det ’självständigheten’ som är det villkorade värde som avgör tillgången till ’hemmet’.

Altermark (2016, s. 145f) fortsätter med att redogöra för hur världshälsoorganisationen (WHO) till viss del uttrycker personer med funktionsnedsättnings exkludering i samhället som ett problem med 'att vara beroende av andra'. Utan att diskutera vad WHO lägger in för betydelse i 'att vara beroende av andra', så menar Altermark (ibid.) att utsagan diskursivt fungerar som en motsats till 'självständighet' och på det viset omöjliggör förståelsen av en 'inkludering' som inte förutsätter 'exkludering'. Den diskursiva formeringen av 'självständighet' vid tiden för avvecklingsbeslutet i Sverige resonerar således väl som det 'förflutna' till den nutida globala funktionshinderpolitiska diskursen, av Altermark exemplifierat med euro-parådet och världshälsoorganisationens formuleringar.

Problematiseringen av institutionsboende utifrån dess storlek och avskildhet producerar ett antal särskilda subjektpositioner som är markerade som ståendes i motsats till varandra: 'boendes integrerat' kontra 'boendes segregat'; 'boendes i liten grupp' kontra 'boendes i stor grupp'; 'boendes i egen bostad' kontra 'boendes i kollektiv bostad'; 'den känslomogna' kontra 'den känslomogna'. Därtill har vi den givna subjektpositionen 'den självständige' som dock inte ställs i markerad opposition till vad som som då skulle vara positionen 'den o-självständige'. I relation till detta är en av mina huvudpoänger att 'boendes i ett hem' produceras som en given subjektposition i allians med 'den självständige'. 'Den självständige' fungerar genomgående som ideal subjektposition i relation till nyliberal funktionsnormativitet. Denna subjektposition kan också förstås utifrån Drinkwaters (2005) analys av att de normativa inslagen i normaliseringsprincipen fungerar som strategi för den post-institutionella maktens produktion av 'den gode medborgaren'. 'Självständighet' blir ett 'värderat beteende' som personer med intellektuell funktionsnedsättning har svårigheter att 'iscensätta'. Möjligheten kan 'svårigheter att iscensätta självständighet' beskrivas som en av de starkaste diskursiva formeringarna av hur intellektuell funktionsnedsättning generellt görs begripligt i den post-institutionella eran.

Den diskursiva formeringen av intellektuell funktionsnedsättning som 'svårigheter att iscensätta självständighet' relaterar även till Kyléns koppling mellan bristande miljö och psykisk underutveckling. En väldigt rutiniserad miljö inverkar negativt på utvecklingen av den enskildes 'ansvarsförmåga' enligt Kylén, vilket i sin tur påverkar möjligheten att uttrycka vilja, ta beslut och agera på ett 'lämpligt' sätt. Detta 'beslutsfattande' och 'lämpliga agerande' skulle enkelt kunna betraktas som komponenter av det värderade samt villkorade beteendet

'självständighet'. Målet med en 'lämplig miljö' är således 'psykisk utveckling', vilket implicerar att 'problemet' också individualiseras. 'Problemet' är den enskildes bristande psykiska förmågor, vilka i en mer 'lämplig' miljö skulle utvecklas bättre och leda till mer 'lämpliga' beteenden. I detta sammanhang skulle således den 'bristande ansvarsförmågan' leda till bristande 'självständighet'. Kopplingen mellan utvecklad 'ansvarsförmåga' och utvecklad 'självständighet' är tydlig utifrån den diskursiva förståelsen i detta sammanhang. Denna individualisering av 'problemet' som 'bristande ansvarsförmåga' är en konsekvens av den psykologiska diskursen, där 'problem' i slutändan ses som individuell oförmåga. För Kylén är visserligen förståelsen av oförmågornas relativa natur i relation till miljön viktig, men problematiseringen är likväl individualiserad. Bacchi (2009, s. 17) menar att problemrepresentationer ofta innehåller implicita logiker kring vem som är 'ansvarig' för problemet. Kylén själv håller antagligen inte med om att han ser personer med intellektuell funktionsnedsättning som 'ansvariga', men relationen mellan 'miljö' och 'psykisk utveckling' indikerar likväl att det är personer med intellektuell funktionsnedsättnings utveckling som står i fokus som anledning till införandet av en 'lämplig miljö', i enlighet med exempelvis 'den lilla gruppens princip'.

5.3.2 Konstruktionen av "bostadslöshet" och dess materiella konsekvenser

Generellt sker det, som jag visat, en diskursiv distinktion kring vad ett 'hem' är. 'Hemmet' förstås som en 'egen bostad' där 'den självständiga individen' bor. Detta får materiella, levda konsekvenser för personer med intellektuell funktionsnedsättning. För det första blir 'hemmet' en plats som exkluderar många personer med intellektuell funktionsnedsättning. Trots, eller kanske på grund av, normaliseringstanken om att 'leva som andra' blir bostaden för många snarast en plats för 'särskilda insatser' än ett 'hem'. För det andra går det att diskutera huruvida tropen 'att leva som andra' faktiskt är en eftersträvansvärd position.

I 1989 års handikapputredning, vilken föregick LSS, konceptualiseras personer inskrivna på institution, boende med sina föräldrar eller i ett familjehem, som "bostadslösa" just på grund av att dessa boendeformer inte betraktas som självständiga bostäder (SOU 1991:46, s. 231). Dessa boendeformer ska, enligt utredningen, i första hand betraktas som icke-bostäder på grund av de inte ingår i vedertagna definitioner av vad en "egen" bostad är: en bostad som ägs eller upplåts genom ett reguljärt hyresförhållande. Om en plats på institution nu skulle ägas eller hyras så avgörs deras vara som 'självständiga bostäder' utifrån om det är en 'institutionell atmosfär', om det är 'isolerat från övriga samhället' och om det finns möjligheter till

självbestämmande (SOU 1991:46, s. 232). Man är således inte bostadslös om man bor i en bostads- eller hyresrätt och själv bestämmer hur den ska nyttjas och i övrigt ”råder sig själv vad gäller sysselsättning, besök, umgänge m.m.” (SOU 1991:46, s. 232; SOU 1984:78, s. 17). Det är detta med att ’råda sig själv’ som hänger samman med ’självständigheten’ som distinktion. Materiellt innebär denna sammankoppling av ’egen bostad’ och ’självständigt boende’ bland annat att subjektpositionen ’boendes i egen bostad’ innebär ett mindre omfattande utbud av stödformer. I omsorgskommitténs förslag beskrivs ’egen bostad’ som en bostadsform utan de ”särskilda omsorger” som ingår i en gruppboende. Istället föreslås att om en person boendes i egen bostad behöver särskilt stöd ska detta ges (som för alla andra) via socialtjänst, i samverkan med vissa ”plusinsatser” från landstingen (SOU 1981:26, s. 217ff). Det är också en distinktion som sker enligt den faktiska omsorgslagen där det uttrycks att ’omvårdnad’, ’fritidsaktiviteter’ och ’kulturella aktiviteter’ ingår som särskilda omsorger för boende i kollektiva former, men inte för boende i ’egen bostad’ (omsorgslagen 4§ 2 st.). Strävan efter ’den självständige’ som subjektposition innebär således sämre materiella möjligheter till stöd.

Att normalisering sker genom själva upplåtelseformen av en bostad har idag möjliggjort ytterligare materiella konsekvenser. Bostäder med särskild service (gruppboende och serviceboende) har i enlighet med idealet om ’egen bostad’ helt enkelt börjat betraktas som sådana. Som egna bostäder har bostäder med särskild service således börjat upplåtas som ”vanliga” hyresrätter, med tillhörande tillämpning av hyreslagen (SOU 2021:14, s. 61). Materiellt innebär framförallt tillämpningen av bruksvärdesprincipen i hyreslagen (Jordabalk 1970:994 12 kap. 55§) diverse svårigheter för en stor del av gruppen. Bruksvärdesprincipen innebär bland annat att hyran får sättas i enlighet med lägenhetens ”praktiska värde”, vilket både berör lägenheten och husets/miljöns egenskaper (SOU 2021:14, s.116). När grupp- och serviceboende betraktas som ’egna bostäder’ och upplåts som hyresrätter så har en del kommuner börjat sätta hyran utifrån vissa delar av den ’särskilda servicen’ i grupp- och serviceboende, utöver själva lägenheten. Till exempel uppger över 40 procent av Sveriges kommuner att grupp- eller serviceboendes tillgång till gemensamhetsutrymmen ingår som grund för beräkning av hyran (SOU 2021:14, s. 119f). I och med att hyreslagen inte tar hänsyn till personlig inkomst på samma sätt som avgifter enligt LSS så har en situation uppstått i och med skiftningen från avgift till hyra där de flesta personer i grupp- eller serviceboende betalar väsentligt mycket mer i hyra i relation till sin inkomst än andra. De

flesta boende i grupp- och servicebostäder lever på sjuk- eller aktivitetsersättning, vilken efter skatt just nu ligger på cirka 7500 kronor. I och med att genomsnittshyran är 5 280 kronor för gruppboende och 5 540 kronor för serviceboende så innebär det, om inte bostadstillägg räknas med, att över 70 procent av disponibel inkomst betalas i hyra. Om fullt bostadstillägg räknas med ligger siffran fortfarande på över 40 procent. Det är samma siffra som den genomsnittliga boendeutgiften för den fattigaste femtedelen av befolkningen, att jämföra med 27,9 procent för befolkningen i stort (SOU 2021:14, s. 101ff). En LSS-bostad upplåten som hyresrätt kan således innebära ett väsentligt lägre ekonomiskt utrymme för den enskilde än om avgift tas ut för boende i enlighet med LSS. Avgifter för boende enligt LSS ska vara 'skäliga', inte överstiga kommunens självkostnad och ska ta hänsyn till att den enskilde "får behålla tillräckliga medel för sina personliga behov", till exempel mat, kläder, tandvård, fritid och semester (LSS 19§). Avgifternas storlek måste också beakta att lagen i enlighet med 7§ ska tillförsäkra den enskilde 'goda levnadsvillkor' (prop. 1992/93:159, s. 186). Det går att ifrågasätta huruvida ett ekonomiskt utrymme som snarast liknar den fattigaste femtedelen av befolkningen i stort verkligen kan utgöra 'goda levnadsvillkor'.

5.3.3 Den individualiserade socialpolitiken

Att den diskursiva formeringen av 'självständigt boende' som likställt med 'hemmet' möjliggör materiella konsekvenser i form av differentierad tillgång till stödformer och de facto mindre ekonomiskt utrymme för personer med intellektuell funktionsnedsättning har också socialpolitiska konsekvenser i termer av vilka socialpolitiska insatser på bostadsområdet som möjliggörs. Vid tiden för avvecklingsbeslutet ser vi vilka boendeinsatser som möjliggörs och framhålls i och med omsorgslagen. Målet för barn är att med hjälp av psykiskt och praktiskt stöd till familjen, i form av exempelvis rådgivning och avlösning, bo kvar i sitt familjehem (SOU 1981:26, s. 110ff). Om detta inte fungerar erbjuds boendeinsatserna familjehem och elevhem, i fallande ordning. Familjehem beskrivs som en lämpligare boendeform för barn än elevhemmet. Det relaterar till att 'familjen' fungerar som ett ideal för barns trygghet och psykiska utveckling under uppväxten (SOU 1981:26, s. 118ff; s. 122f). För vuxna personer med intellektuell funktionsnedsättning är det, som vi redan sett, den 'egna bostaden' som är politikens framförda ideal (SOU 1981:26, s. 219). I motsats till idealet utgörs omsorgslagens faktiska boendeinsatser däremot endast av "boende i gruppboende för vuxna som inte kan bo i en egen bostad" (omsorgslagen 4§ punkt 5).

Socialpolitiskt syns således en formering där boendeinsatserna för barn främst riktas mot möjligheten att med familjestöd kunna bo kvar i sitt familjehem, medan gruppboendestaden utgör den främsta socialpolitiska insatsen för vuxna. Gruppboendestaden hade redan i dokumentationen vid tiden för den gamla omsorgslagen "framtid för sig" (prop. 1967:142, s. 122) men det är i och med den senare omsorgslagen som gruppboendestaden verkligen blir den gängse insatsen på boendeområdet. Gruppboendestäder skrivs fram som den huvudsakliga insats som "skall ersätta såväl nuvarande inackorderingshem som vårdhem och specialsjukhus" (prop. 1984/85:176, s. 62), trots idealet om att "så långt möjligt undvika kollektivt boende" (prop. 1984/85:176, s. 55). Gruppboendestaden som insats agerar som motsats i relation till problematiseringen av institutionens storlek och avskildhet, men är inte fränskild från dess kollektiva upplägg. 'Självständighet' fungerar som det värde som distinktionen mellan ideal och insats görs utifrån, en differentiering som fortsatt syns i de senare bestämmelserna kring LSS.

I LSS (9§ 9) består de permanenta boendeinsatserna av "bostad med särskild service för vuxna eller annan särskilt anpassad bostad för vuxna". Bostaden ska, liksom övriga insatser enligt LSS, utformas "så att de stärker den enskildes möjlighet att leva ett självständigt och oberoende liv och att delta aktivt i samhällslivet" (prop. 1992/93:159, s. 49). I praktiken betyder insatsen tre boendebeställningar: 'annan särskilt anpassad bostad för vuxna', servicebostad och gruppboendestad (i fallande ordning utifrån 'självständighet' som differentierande värde). En 'annan särskilt anpassad bostad' inkluderar ingen särskild service, utan insatsen består "endast" av tillhandahållandet av särskilt grundanpassade bostäder. Om serviceinsatser behövs får övriga LSS-insatser ansökas om (prop. 1992/93:159, s. 86). I förarbetena beskrivs denna boendebeställning som det boendebeställning som är att föredra:

Om den enskilde, med hjälp av övriga insatser enligt detta lagförslag och en viss grundanpassning av bostaden, klarar ett boende i en särskilt anpassad bostad utan fast bemanning, kan detta vara att föredra framför servicebostad eller gruppboendestad (prop. 1992/93:159, s. 180).

En 'särskilt anpassad bostad' beskrivs alltså på ett vis som en ideal boendebeställning för personer med funktionsnedsättning. Samtidigt så är tillgången villkorad utifrån att denna boendeinsats är att föredra framför andra endast om man klarar sig med "viss grundanpassning" och inte har behov av "fast bemanning". Vad 'viss grundanpassning' är framgår inte tydligt i

förarbetena och har därför också föranlett ett antal olika domstolsärenden (se RÅ 2008:39, HFD 2011:66). I båda domstolsärendena kommer Regeringsrätten/Högsta förvaltningsdomstolen (HFD) fram till att ingen av de klagande parterna har rätt till insatsen 'särskilt anpassad bostad'. Den gemensamma konsensusen är att inga av de framförda önskemålen om bostadsanpassning kan tolkas som just en 'särskilt (grund)anpassad bostad för vuxna' i enlighet med vad lagstiftaren menade. En 'grundanpassad' bostad ska alltså förstås som en på förhand specifikt anpassad bostad. Om man vill anpassa en egen befintlig bostad så handlar det snarare om bostadsanpassning i enlighet med lagen (2018:222) om bostadsanpassningsbidrag.

Det som är värt att anmärka kring detta i relation till uppsatsen är frågan om *vilken typ* av anpassning en särskild (grund)anpassad bostad förväntas ha. Utifrån den så kallade LSS-kommitténs utredningsbetänkande ska 'viss grundanpassning' förstås som "anpassning av bostadens fasta funktioner i och i anslutning till bostaden" (SOU 2008:77 s. 605). I domstolsärendena exemplifierar både socialnämnden i Luleå (RÅ 2008:39) och det skiljaktiga kammarrättsrådet Johansson (HFD 2011:66) en sådan anpassning av fasta funktioner med det specifika exemplet: "höj- och sänkbara köksskåp, bredare dörrar och borttagande av trösklar". HFD (2011:66) anser att 'grundanpassning' är anpassningar som gjorts för att underlätta för en person med funktionsnedsättning att "förflytta sig i bostaden eller att använda toalett, kök och sanitetsutrymmen". Utifrån att särskilt anpassad bostad i förarbetena ändå ses som en ideal boendeform är det tydligt att de grundanpassningar som menas framförallt gäller personer med fysiska funktionsnedsättningar. Kontentan är att personer med exempelvis intellektuell funktionsnedsättning i kombination med autism, som den klagande parten i RÅ 2008:39, inte kan förvänta sig att bli anvisade en, för deras uttryckta behov, grundanpassad bostad. Att grundanpassade bostäder innebär exempelvis 'bredare dörrar' men inte 'förstärkta dörrar', som den klagande bland annat efterfrågade i detta specifika fall, blir ett tydligt exempel på en viss funktionsnormativ bias till fördel för personer med fysiska funktionsnedsättningar. Samma bias syns i att den klagandes önskan om byte till toalett utan vattencistern inte inkluderas i uttrycket från HFD om att grundanpassning är förändringar som exempelvis underlättar för personer "att använda toalett". Gällande det framförda kriteriet att klara sig utan fast bemanning går det också till exempel att fråga sig huruvida en enskild med personlig assistans, boendes i en särskilt anpassad bostad, faktiskt klarar sig utan 'fast bemanning'?

Kriterierna för att bo i särskilt anpassad bostad är i så fall att bostadens fysiska grundanpassning är den anpassning den enskilde faktiskt efterfrågar och har behov av; impli- cerandes specifikt en person med fysiska förflyttningssvårigheter, eller att den enskilde, nästan som motsats, bedöms ha så ”stora och varaktiga funktionshinder” (LSS 9 a §) att personlig assistans beviljas. Distinktionen utifrån ’självständighet’ blir då att den enskilde med hjälp av väldigt specifik fysisk anpassning i bostaden har förmågan att vara ’självständig’ eller att den personliga assistansen i enlighet med en anda av ”independent living” (se t.ex. STIL 2021) faktiskt producerade en kategorisering av den enskilde som ’självständig’.

’Särskilt anpassad bostad’ beskrivs alltså som boendeformen att föredra men som faktisk socialpolitisk insats är den väldigt ovanlig i jämförelse med ’bostad med särskild service’ (service- och gruppboende). År 2020 bodde 624 personer inom LSS i en ’särskilt anpassad bostad’, i jämförelse med 28592 personer i service- eller gruppboendestäder (Socialstyrelsen 2021b). Det finns alltså ett visst glapp mellan idealet och faktiska insatser. Idealet är den ’egna bostaden’ men den främsta socialpolitiska boendeinsatsen i både omsorgslagen och LSS är gruppboendet. Distinktionen utifrån ’självständighet’ sker dock i lika hög grad i service- och gruppboendestäder. Socialstyrelsen (2018) skriver:

Kan den enskilde ringa efter personal och förstår en tidsangivelse när personalen ska komma tillbaka, fungerar det kanske bra att bo i en serviceboende. I en gruppboende bor oftast personer som behöver närhet till personalen och mycket omvårdnad (Socialstyrelsen 2018, s. 32)

Distinktionen utifrån ’självständighet’ förstås här i termer av ’förmågor’ och ’behov’. För boende i serviceboende krävs vissa förmågor, som till exempel att förstå tidsangivelser, medan boende i gruppboende snarare beskrivs ha ’behov’. Om vänner bjuds hem till den som bor i en serviceboende så ”syns det kanske inte att han eller hon bor i ett särskilt boende” (Socialstyrelsen 2018, s 33). Det impliceras att så inte är fallet i en gruppboende där den bostaden görs väldigt distinkt genom att de boende ”kan komma ut till gemensamma utrymmen genom att öppna en av dörrarna i sin lägenhet” (ibid.). Serviceboendet förstås därmed som det mer ’normala’ boendet utifrån dess separata/individualiserade utformning, samtidigt som det inte förstås som en fullt självständig bostadsform.

'Självständighet' i relation till individuella och sociala rättigheter

Förutom att vara ett värde i enlighet med vad Campbell (2009) och Goodley (2014) beskriver som nyliberal funktionsnormativitet kan 'självständighet' också betraktas utifrån en konflikt i specifikt den svenska socialpolitiska kontexten. I en västlig kapitalistisk välfärdskontext brukar Sveriges välfärds/socialpolitiska upplägg kategoriseras som universalistiskt, i betydelsen att det offentliga genom politiken tillhandahåller och garanterar social trygghet till individen baserat på medborgarskapet (se t.ex. Ferragina & Seeleib-Kaiser 2011). Exempelvis är skola, sjukvård, barnbidrag och den allmänna pensionen universellt tillhandahållna tjänster för medborgarna (Trägårdh & Svedberg 2012, s. 222; Bergqvist & Lindbom 2003, s. 393). Motsatsen är till exempel liberal eller korporativ socialpolitik där den sociala tryggheten ofta är kopplad till anställningsförhållande eller marknadsstatus (Ferragina & Seeleib-Kaiser 2011, s. 584). Svensk socialpolitik kan dock inte beskrivas som renodlat universalistisk då både arbetslöshets- och sjukersättning, samt tjänstepensionen, är kopplade till tidigare och nuvarande arbetsinkomst (Trägårdh & Svedberg 2012, s. 222; Bergqvist & Lindbom 2003, s. 393). Som individuell rättighetslag är därmed LSS ett ganska främmande inslag i svensk socialpolitik. Det går exempelvis inte att kräva sjukvård och få den juridiskt verkställd som individuell rättighet i domstol, men det går däremot att kräva bostad som rättighet enligt LSS. LSS ska dock inte förstås som en rättighetslag i enlighet med till exempel *Americans with Disabilities Act* (ADA) i USA. ADA fungerar som en renodlad antidiskrimineringslag som ska garantera personer med funktionsnedsättning tillgång till jämlika möjligheter, genom att till exempel kräva att arbetsgivare måste tillgängliggöra arbetsplatser (ADA National Network 2021). Som rättighetslag är LSS först och främst en insatslag. I motsats till ADA, där kostnaderna för tillgängliggörandet är utspritt på de aktörer som berörs, får LSS sina ekonomiska muskler från det offentliga. I och med att många av insatserna är omfattande leder också deras karaktär av 'rättigheter' till relativt stora offentliga kostnader. Enligt Lars Trägårdh och Lars Svedberg (2012, s. 237) har denna kombination av individuell rättighetslag tillsammans med det ekonomiska upplägget från generell svensk socialpolitik till viss del legat till grund för att en faktisk socialpolitisk konflikt uppstått. Exempelvis uttrycker Sveriges kommuner och regioner (SKR) att kostnaderna för LSS inverkar på övriga medborgares sociala rättigheter (ibid.)

Oavsett socialpolitiskt upplägg så menar jag att den diskursiva formeringen av 'individuell självständighet' fortsatt fungerar som ett framträdande och drivande motiv för insatser. Individen är den givna mottagaren i LSS som rättighetslag. Trots de kollektivistiska ambitionerna i generell svensk socialpolitik riktar sig dess universalistiska innehåll också till

individerna som mottagare; inte familjen, släkten eller grannskapet. LSS ska utformas ”så att de stärker den enskildes möjlighet att leva ett självständigt och oberoende liv och att delta aktivt i samhällslivet” (prop. 1992/93:159, s. 49) och det samma skulle kunna sägas med generell svensk socialpolitik. Trägårdh och Svedberg (2012, s. 229f) exemplifierar detta samband mellan individualisering och självständighet i svensk socialpolitik med den generella misstron i Sverige gentemot ’välgörenhet’ som koncept. Denna misstro är inte enbart driven av en politisk avsky gentemot ojämlikheten och paternalismen i en välgörenhetsrelation. Den grundas också i ett visst generellt förakt gentemot ’svaghet’ och ’att vara beroende av andra’. Dessa fenomen betraktas lika mycket i termer av individens moraliska misslyckande som resultatet av sociala omständigheter. Att vara självständig och ”stoiskt uthärda” (ibid.) kan därmed sägas fungera som allmänna funktionsnormativa dygder att sträva efter och som socialpolitiska insatser utformas i enlighet med.

5.3.4 Sammanfattning

Även om detta avsnitt beskrivits utifrån en diskursiv/materiell uppdelning är det väsentligt att påpeka konsekvensernas förening. Meningen är inte att skapa en hierarki där materiella konsekvenser är tänkta att framstå som mer verkliga eller viktiga än diskursiva. Tanken är istället att ta fasta på den foucauldianska förståelsen av diskurs. Om diskurs förstås som socialt producerade former av kunskaper så kan problematiseringar betraktas på liknande sätt. Alternativt betraktas de som del i den ’sociala produktionen’ av diskurs. Utifrån detta perspektiv kan problematiseringen av institutionsboende utifrån dess storlek och avskildhet således ses som producerandes saker; de skapar former av kunskaper (diskurs/er) kring boende för personer med intellektuell funktionsnedsättning, vilket i sin tur inverkar på berörda personers tillvaro i samhället. Bostaden betraktas med den psykologiska blicken och blir en plats för stödinsatser, som inom diskursen i sin tur förstås som till stor del syftandes på utveckling av självständighet. I och med att ’självständighet’ konstrueras som den ’förmåga’ eller det ’värderade beteende’ som tillgången till hemmet utgår ifrån, så omöjliggörs ’hemmet’ som plats för många. ’Den självständige’ blir den ideala subjektpositionen som man kämpar med att ’iscensätta’. Den upprepade användningen av ’självständighet’ som distinkt värde producerar särskild kunskap där exempelvis vissa, trots boende, ändå produceras som ”bostadslösa”. Eller så producerar idealet om ’egen bostad’ som ’den självständiges hem’ en faktisk omstöpning av boendeenheter med särskilt stöd till ’egna bostäder’. I mötet med materiella villkor som hyressättningsregler har vi sett hur en sådan omstöpning de facto kan leda till väldigt be-

gränsade ekonomiska förutsättningar för berörda personer, vilket svårligen kan betraktas som ”goda levnadsvillkor”. Strävan efter självständighet impregnerar hela socialpolitiken. I ett sådant självständighetsklimat kan även svaghetsförakt ses glimta förbi och inverka på att konflikter skapas kring till exempel existensen av LSS som rättighetslag.

6. Avslutande diskussion

Jag har i denna uppsats försökt synliggöra den diskursiva terräng som möjliggjorde beslutet om institutionsavveckling. En terräng ska i detta sammanhang förstås som obanad mark, inte färdigkonstruerade vägar som tydligt leder fram till avvecklingsbeslutet. Det diskursiva landskapet är ojämnt och emellanåt både snårigt och svårnavigerat. Med hjälp av Bacchi (2009), Ekholm och Vestergren (2020) har jag konstruerat ett metodologiskt verktyg med syftet att röja och skapa mig en stig framåt genom terrängen. Bacchis proklamation om att politiska beslut är grundade i problematiseringar har väglett mig. Med avvecklingsbeslutet som utgångspunkt har jag dels försökt betrakta problematiseringen av institutionsboende som kontingent, i betydelsen att ingen problematisering i sig är nödvändigt given och framförallt inte bör analyseras som del i en alltid framåtskridande utveckling. Jag har därtill betraktat problematiseringen som produktiv i termer av att diskurs, som socialt producerad kunskap (Foucault 1972; Bacchi & Goodwin 2016), inte är tomt språk utan faktiskt har konsekvenser. Dessa två inriktningar kan synliggöras genom mina tre frågeställningar, där frågorna om hur institutionsboende problematiserades och vilka som är dess diskursiva premisser, representerar problematiseringens kontingens. Deras produktiva 'natur' representeras av frågeställning nummer tre där jag frågar hur avvecklingsbeslutet relaterar till de diskursiva, subjekt-skapande, levda och socialpolitiska fenomen som möjliggörs genom problematiseringen.

6.1 Den statiska förståelsen av självständighet

Genomgående har det visat sig att 'självständighet' som begrepp genomsyrar hela processen kring problematiseringen av institutionsboende; dess formering, underliggande antaganden och konsekvenser. 'Självständighet' fungerar både som given variabel att bedöma boendeform för personer med intellektuell funktionsnedsättning utifrån och som givet slutmål för både av-institutionaliseringsprocessen och den sammansatta principen om 'den lilla gruppen i vanligt bostadsbestånd'. I likhet med Ben-Moshes (2011) beskrivning av den starka diskursen kring 'community' som negation till institutionen inom amerikansk avinstitutionaliseringsprocess tycker jag mig se 'självständighet' som en stark diskurs inom den svenska processen. 'Självständighet' agerar som negation till "anstaltskaraktär", vilken beskrivs kunna uppstå både i faktiska anstalter eller i gruppboende om de inte hanteras rätt i enlighet med storlek och

placering.

Samtidigt ingår 'självständighet' också som något av ett mysterium inom avinstitutionaliseringprocessen. Den 'egna bostaden' utgör det ideal som står i motsats till institutionsboende. I och med dess tydliga diskursiva sammankoppling med 'självständighet' omöjliggörs dock den egna bostaden som ett 'hem' för en stor del av gruppen som tidigare bott på institution. Detta omöjliggörande sker genom att den egna bostaden villkoras utifrån samma dikotoma värde som exkluderingen i institutionsboende skedde utifrån: självständighet/osjälvständighet. Denna förståelse av 'självständighet' är alltså statisk oavsett om institutionsboende eller gruppboende anförs som huvudsaklig socialpolitisk insats. Skillnaden mellan institutionsboende eller gruppboende som socialpolitiskt "innehåll" kanske egentligen kan betraktas utifrån Wolfenbergers (1972) definition av 'normalisering'. Det socialpolitiska innehållet kan ses som olika tiders "normativa medel" (institutionsboende eller gruppboende), vars syfte är att "upprätthålla så normativa beteenden som möjligt" (självständighet som det värderade beteendet). Samtidigt förstås intellektuell funktionsnedsättning, oavsett socialpolitiskt innehåll, som ett misslyckande med att iscensätta 'självständighet' som värderat beteende (jfr. Drinkwater 2005). Det socialpolitiska innehållets skillnad kanske snarare då handlar om vem som berörs av självständighetsdiskursen. Genom placeringen av 'osjälvständiga' familjemedlemmar på institutionsboende upprätthålls familjernas fortsatta självständighet. Genom placering i gruppboende möter den 'osjälvständige' en 'lämplig miljö' som innebär bättre förutsättningar för att utveckla just 'självständighet' (den psykologiska diskursen). Utifrån en kritisk analys horisont kring funktionsnormativitet (jfr. Campbell 2009) skulle således institutionsboende och gruppboenden kunna betraktas som olika sidor av det funktionsnormativt präglade myntet: 'självständighet i eget boende'. Ett funktionsnormativt ideal som kanske till och med ges extra näring i en kulturell kontext som den svenska där 'osjälvständighet' visat sig ha både moraliskt och politiskt negativa konnotationer.

6.2 Tystnaderna

I mitten av december 2021 rapporterar Sydsvenskan (2021a) att ett LSS-boende i Malmöområdet anlitat väktare som med "batonger, pepparsprej och handfängsel" ska skydda personalen från de tre personer som bor där. Under hösten 2020 rapporterade SVT (2020) att samma boende hade låsta dörrar och höga staket runtom byggnaden. Från ett LSS-boende

utanför Göteborg kom rapporter in samma år om psykiska och fysiska övergrepp från personalen gentemot en person boendes där. Personal ska ha hotat den boende med att denne ”skall få klä av sig naken och gå runt huset” samt utfört någon form av pennalistisk bestraffning genom att hälla vatten över personen under sex minuter (SVT 2020/2021). Altermark (2016, s. 12) beskriver ytterligare ett exempel i sin avhandling där en person boende på ett LSS-boende i Malmö haft sina händer bakbundna i 25 års tid. Altermark (2016, s. 12f) resonerar kring att det är bekvämt att betrakta sådana händelser som anomalier; grova men lokala överträdelser till följd av felaktig professionell implementering av politiska mål. Egentligen bör, menar Altermark (ibid.), sådana händelser betraktas som en del av den post-institutionella eran, där personer med intellektuell funktionsnedsättning inkluderas som medborgare genom ett samtidigt upprätthållande av deras exkludering.

Jag har i denna uppsats beskrivit idealet om ’självständighet’ som just ett sådant upprätthållande av exkludering i relation till bostaden. Som ideal differentierar ’självständighet’ inte endast tillgången till egen bostad, det upprätthåller också bostaden som främst en plats för stödinsatser (eller till och med som en plats för personalbeskydd genom batong och pepparsprej) istället för ett hem. I relation till det LSS-boende i Malmö som anlitat väktarbeskydd beskriver Funktionsstödsförvaltningens enhetschef att det är svårt att

[...] tillgodose IVO:s krav om att tillgodose goda förhållanden för brukarna, och samtidigt följa Arbetsmiljöverkets krav om en god arbetsmiljö för personalen (Sydsvenskan 2021b)

”Goda förhållanden” innebär enligt IVO (Inspektionen för vård och omsorg) till exempel att varje person i en gruppboende ska ha tillgång till ett fullt utrustat kök, vilket enhetschefen menar att Arbetsmiljöverket kan ha synpunkter på utifrån att lösa köksföremål kan användas felaktigt och skapa våldsamma situationer för personalen (ibid.). ’Självständighetsidealet’ lyser således igenom i likställandet av ’goda förhållanden’ med tillgången till ett eget kök, vilket i detta exempel inte kan hanteras av personalen utan beskydd av batonger och pepparsprej. Man kan fråga sig vad i denna situation som egentligen kan beskrivas som goda levnadsförhållanden?

Enligt Bacchi (2009, s. 12ff) är det i problematiseringars ’tystnader’ som alternativa förståelser och ’vägar framåt’ kan hittas. Vad lämnas oproblematiserat i problematiseringen av institutionsboende utifrån dess storlek och fysiska avskildhet? Ja, exempelvis så framförs inte

den typ av våld och kränkande behandling som beskrivits ovan som ett ledande motiv till att avveckla institutionsboende. Omsorgskommittén beskriver ”institutionsskador” främst i termer av den ’psykiska underutveckling’ som sker genom mötet med en ’olämplig’ miljö; inte de psykiska trauman eller fysiska skador ett sådant möte som beskrivits ovan kan ge. Att det är begränsningar av beskrivet slag som lever kvar som det ’institutionella’ i den ’post-institutionella eran’ kan sannerligen betraktas som högst besvärande. Den ’maskerade’ problematiseringen från 1944 och 1954 års regleringar kring institutionsboende som ett ’ofritt’ boendeförhållande kan också betraktas som en ’tystnad’. Att exempelvis fråga vad goda levnadsvillkor är i relation till frihet, istället för i relation till ’självständighet’, bör generera andra socialpolitiska inriktningar. Likaså om levnadsvillkoren ställs i relation till exempelvis ’trygghet’ eller ’gemenskap’. Som del i produktionen av ’goda medborgare’, i enlighet med en funktionsnormativitet synliggjord genom ett nyliberalt register, ter sig sådana värden dock relativt främmande.

7. Referenser

ADA National Network (2021) *What is the Americans with Disabilities Act (ADA)?* ><https://adata.org/learn-about-ada>< [Hämtad: 2021-12-14]

Albuquerque, Cristina P. (2012) Psychometric properties of the Portuguese version of the Quality of Life Questionnaire (QOL-Q). *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 25: 445–454.

Altermark, Niklas (2016) *After Inclusion: Intellectual Disability as Biopolitics*. Doktorsavhandling. Lund: Lunds universitet.

Altermark, Niklas (2017) The post-institutional era: visions of history in research on intellectual disability. *Disability & Society*, 32(9): 1315-1332.

Bacchi, Carol (2009) *Analysing policy: What's the problem represented to be?* Frenchs Forest, New South Wales: Pearson

Bacchi, Carol & Bonham, Jennifer (2014) Reclaiming discursive practices as an analytic focus: Political implications. *Foucault Studies*, 17: 173–192

Bacchi, Carol & Goodwin, Susan (2016) *Poststructural policy analysis: a guide to practice*. New York, NY: Palgrave Pivot

Ben-Moshe, Liat (2011) The contested meaning of "community" in discourses of deinstitutionalization and community living in the field of developmental disability. *Research in Social Science and Disability*, 6: 241–264

Bergqvist, Christina & Lindbom, Anders (2003) The Swedish welfare state: neo-liberal challenge and welfare state resilience. *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft (ÖZP)*, 32 (4): 389-401

Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (2007) Introduktion. I: Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (red.) *Diskursanalys i praktiken*. Malmö: Liber

Caballo, Christina, M. Crespo, C. Jenaro, M.A. Verdugo & J.L. Martinez (2005) Factor structure of the Schalock and Keith Quality of Life Questionnaire (QOL-Q): validation on Mexican and Spanish samples. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49, (10): 773–776.

Campbell, Kumari Fiona (2009) *Contours of Ableism: The Production of Disability and Aabledness*. London: Palgrave Macmillan

Carlson, Licia (2001) Cognitive ableism and disability studies: Feminist reflections on the history of mental retardation. *Hypatia*, 16 (4): 124-146

Departementspromemorian 1977-03-08. I: SOU 1981:26 *Omsorger om vissa handikappade*, bilaga 1: s. 531-535

Direktiv 1977:89 *Viss omsorg om handikappade*. I: SOU 1981:26 *Omsorger om vissa handikappade*, bilaga 1: 527-530

Drinkwater, Chris (2005) *Supported living and the production of individuals*. I: Tremain, Shelley (red.) *Foucault and the Government of Disability*. Michigan: The University of Michigan Press

Ekholm, David & Vesterberg, Viktor (2020) *Diskursanalys*. I: Dahlstedt, Magnus & Gruber, Sabine (red.) *Metoder för forskning i socialt arbete*. Malmö: Gleerups

Erevelles, Nirmala (2011) *Disability and Difference in Global Contexts: Enabling a Transformative Body Politic*. New York: Palgrave Macmillan

Ericsson, Kent & Mansell, Jim (1996) *Introduction: towards deinstitutionalization*. I: Mansell, Jim & Ericsson, Kent (red.) *Deinstitutionalization and Community Living: Intellectual disability services in Britain, Scandinavia and the USA*. London: Chapman & Hall

Ferragina, Emanuele & Seeleib-Kaiser, Martin (2011). Thematic Review: Welfare regime debate: past, present, futures? *Policy & Politics*, 39 (4): 583-611

Foucault, Michel (1972) *The Archeology of Knowledge*. London/New York: Routledge

Goodley, Dan (2017) *Disability studies: an interdisciplinary introduction*. Los Angeles: Sage

Goodley, Dan (2014) *Dis/ability studies: theorising disablism and ableism*. London/New York: Routledge

Grunewald, Karl (2008) *Från idiot till medborgare: de utvecklingsstördas historia*. Stockholm: Gothia Förlag AB

Mann, Glenys & van Kraayenoord, Christa (2011) The influence of Wolf Wolfensberger and his ideas. *International Journal of Disability, Development and Education*, 58(3): 203–211

Mansell, Jim, Beadle-Brown, Julie & members of the Special Interest Research Group on Comparative Policy and Practice (2010) Deinstitutionalisation and community living: position statement of the Comparative Policy and Practice Special Interest Research Group of the International Association for the Scientific Study of Intellectual Disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 54, (2): 104–112

McCarron, Mary, Richard Lombard-Vance, Esther Murphy, Peter May, Naoise Webb, Greg Sheaf, Philip McCallion, Roger Stancliffe, Charles Normand, Valerie Smith, Mary-Ann O'Donovan (2019) Effect of deinstitutionalisation on quality of life for adults with intellectual disabilities: a systematic review. *BMJ Open*, 2019 (9)

Michailakis, Dimitris & Reich, Wendelin (2009) Dilemmas of inclusive education. *ALTER, European Journal of Disability Research*, 3: 24–44

Morse, Janice (2018) *Reframing rigor in qualitative inquiry*. I: Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (red.). *The SAGE handbook of qualitative research* (5). Los Angeles: Sage

Nationalencyklopedin (2021) *Ordböcker: "ability"*. ><https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/ordböcker/search?s=ability>< [Hämtad: 2021-11-09]

Oliver, Mike (2013) The social model of disability: thirty years on. *Disability & Society*, 28 (7): 1024–1026

Parmenter, Trevor R. (2008) The present, past and future of the study of intellectual disability: challenges in developing countries. *Salud Pública de México*, 50 (2): 124-131

Proposition 1954:26 *med förslag till lag om undervisning och vård av vissa psykiskt efterblivna*

Proposition 1984/85:176 *med förslag till lag om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m.fl.*

Proposition 1992/93:159 *om stöd och service till vissa funktionshindrade*

Proposition 1996/97:156 *Avveckling av specialsjukhus och vårdhem*

Rennstam, Jens & Wästerfors, David (2015) *Från stoff till studie. Om analysarbete i kvalitativ forskning* (1:2). Lund: Studentlitteratur AB

Riksdagens protokoll 1984/85:162 5§ *Ny omsorgslag*

SAOL (2015) *funkofobi*. ><https://svenska.se/saol/?id=0797805&pz=7>< [Hämtad: 2021-12-09]

SO (2021) *funkofobi*. ><https://svenska.se/so/?id=122226&pz=7>< [Hämtad: 2021-12-09]

SFS 1944:477. Lag om undervisning och vård av bildbara sinnesslöa

SFS 1954:483. Lag om undervisning och vård av vissa psykiskt efterblivna

SFS 1967:940. Lag angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda

SFS 1970:994. Jordabalk

SFS 1985:568. Lag om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m. fl

SFS 1993:387. Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade

SFS 1993:388. Lag om införande av lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade

SFS 1997:724. Lag om avveckling av specialsjukhus och vårdhem

SFS 2018:222. Lag om bostadsanpassningsbidrag.

Stancliffe, Roger. J (1999) Proxy respondents and the reliability of the Quality of Life Questionnaire Empowerment factor. *Journal of Intellectual Disability Research*, 43, del 3: 185-193

Socialstyrelsen (2021a) *Socialstyrelsen termbank*. ><https://termbank.socialstyrelsen.se>< [Hämtad: 2021-10-14]

Socialstyrelsen (2021b) *Statistik om insatser enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade 2020 (xls)*. > <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/statistik/2021-4-7321-tabeller.xlsx>< [Hämtad 2021-12-15]

SOU 1943:29 *Betänkande rörande sinnesslövardens organisation: med hänsyn till erforderliga åtgärder för beredande av skolundervisning åt bildbara sinnesslöa*.

SOU 1981:26 *Omsorger om vissa handikappade*

SOU 1991:46 *Handikapp - Välfärd - Rättvisa*

SOU 2008:77 *Möjlighet att leva som andra. Ny lag om stöd och service till vissa personer med funktionsnedsättning*

SOU 2021:14 *Boende på (o)lika villkor – merkostnader i bostad med särskild service för vuxna enligt LSS*.

STIL (2021) *Om STIL – Stiftarna av Independent Living i Sverige*. ><https://www.stil.se/om-oss>< [Hämtad: 2021-12-15]

SVT (2020) *Personal vittnar om inlåsnings på LSS-boende: "De är inga djur"* ><https://www.svt.se/nyheter/granskning/ug/personal-vittnar-om-inlasningar-pa-lss-boende-de-ar-inga-djur>< [Hämtad: 2021-12-21]

SVT (2020/2021) *Hör nya inspelningar som visar hur autistiske Dick plågades av personal på boendet*. ><https://www.svt.se/nyheter/granskning/ug/hor-nya-inspelningar-som-visar-hur-autistiske-dick-plagades-av-personal-pa-boendet>< [Hämtad: 2021-12-21]

Sydsvenskan (2021a) *Malmöboende får vaktare med batong – för 30 000 per dygn.* ><https://www.sydsvenskan.se/2021-12-10/malmoboende-far-vaktare-med-batong--for-30-000-per-dygn>< [Hämtad: 20201-12-21]

Sydsvenskan (2021b) *Nattvaktare och pedagoger ska säkra skandalomsusat boende.* ><https://www.sydsvenskan.se/2021-12-14/nattvaktare-och-pedagoger-ska-sakra-skandalomsusat-boende>< [Hämtad: 20201-12-21]

Tait, Kathleen, Rafat Hussain, Stuart Wark & Francis Fung (2020) Growing older with lifelong disability: What is “quality of life” in the middle years? *Br J Learn Disabil*, 48: 206–215

Tracy, Sarah J. (2010) Qualitative Quality: Eight “Big-Tent” Criteria for Excellent Qualitative Research. *Qualitative Inquiry*, 16 (10): 837-851

Trägårdh, Lars & Svedberg, Lars (2012) *The Iron Law of Rights: Citizenship and Individual Empowerment in Modern Sweden*. I: Evers, Adalbert & Guillemard, Anne-Marie (red.) *Social Policy and Citizenship: The Changing Landscape*. Oxford: Oxford University Press

Tøssebro, Jan (2004) Introduction to the special issue: Understanding disability. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 6 (1): 3-7

Tøssebro, Jan & Lundeby, Helge (2006) Changes during and after reform years in a Scandinavian country. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 31(2): 115–119

Wiesel, Ilan & Bigby, Christine (2015) Movement on Shifting Sands: Deinstitutionalisation and People with Intellectual Disability in Australia, 1974–2014. *Urban Policy and Research*, 33(2): 178-194

Wolfensberger, Wolf (1972) *The principle of normalization as a human management model: evolution of a definition I*: Wolfensberger, Wolf, Bengt Nirje, Simon Olshansky, Robert Perske & Philip Roos. *The Principle of Normalization In Human Services*. Wolfensberger Collection 1. Toronto: National Institute on Mental Retardation

7.1 Rättsfall

RÅ 2008:39

HFD 2011:66